

FILANTROPIA NA SLOVENSKU

BAKALÁRSKA PRÁCA

ANNA HANULIAKOVÁ

VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE SV. ALŽBETY
V BRATISLAVE

Katedra Sociálnej práce

Školiteľ: PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

Dátum obhajoby: 3. júl 2007

BRATISLAVA 2007

Abstrakt

Hanuliaková, Anna: Filantropia na Slovensku. Bakalárska práca, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra Sociálnej práce. Školiteľ: PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

Práca načrtáva základné historické východiská vzniku filantropie, rozvoj jej činnosti a náplne od staroveku až po súčasnosť. Všíma si aj podiel cirkví na podpore a šírení dobročinnosti. Najväčšiu plochu práca venuje životu a dielu najvýznamnejších predstaviteľov filantropie na Slovensku, konkrétne v Bratislave, v časovom horizonte od konca 18. storočia do polovice 20. storočia.

The Final work describes basic historical framework of the genesis of philanthropy, development of its activities and its content in the term from antiquity up to present. It pays attention to the participation of the church on supporting and propagation of philanthropy. The biggest part of the work pays attention to biography and life's work of the most outstanding personalities of Slovak history, specifically in Bratislava, in the term from the end of the 18th century till the half of the 20th century.

Kľúčové slová: filantropia, dobročinnosť, charita, mecénstvo, solidarita, altruizmus, nemocnice a kláštory, základina, tretí sektor, neziskové organizácie, Rockefellerová nadácia, Terézia Brunsvicková, Ferdinand Martinengo, Juraj Schulpe, Andrej Samuel Royko, MUDr. Juraj Kováts, MUDr. Ľudovít Kováts, Jozef Jiringer, Ignác Schreiber

Pod'akovanie

V prvom rade chcem poďakovať školiteľke mojej bakalárskej práce PhDr. Eve Mydlíkovej, PhD. za jej odborné vedenie, metodickú pomoc, trpezlivosť a cenné rady, ktoré mi poskytla pri jej vypracovaní. Vďaka patrí aj môjmu zamestnávateľovi – Ministerstvu financií SR, konkrétne JUDr. Emílii Tomašovičovej, riaditeľke osobného úradu a JUDr. Tatjane Laššákovej, vedúcej osobného úradu. Ďakujem Tomášovi Vankó a Ing. Hane Hýlovej za pomoc pri cudzojazyčných prekladoch. Hlbokú vďaku vyjadrujem predovšetkým mojej rodine za všestrannú pomoc, podporu a povzbudenie za celé obdobie môjho doterajšieho štúdia.

Predhovor

Blahoslavení milosrdní, lebo oni dosiahnu milosrdenstvo.

Matúš 5, 7

História ľudského pokolenia sa zmieta v protikladoch. Človek, ako jedinečná bytosť, chce dosiahnuť veľa, a často omnoho viac stráca, ako získava. Hmotný, materiálny svet, reprezentovaný bohatstvom a majetkom, potláča duchovný rozmer ľudskej bytosti. Viera strieda neveru, sila slabosť, tma poznanie. Ponorený do každodenných problémov, ktoré objektívne existujú, akoby strácal časť ľudskosti a spolucítania so svojim blíznym, ktorý kráča vedľa neho. Apatia, nevšímavosť hraničiaci s bezcitnosťou, robia z nás stroje konzumu a agresívnej reklamy. Pomoc blížnemu je adekvátna iba vtedy, ak je opradená veľkou reklamou a celebritami.

Filantrop (v zmysle ľudomil) bol ešte pred časom (nie je to tak dávno), vnímaný takmer ako človek z iného sveta, ktorý chce nasilu meniť beh ideovo zafarbenej skutočnosti. Bol na prekážku budovaniu nových svetov, ale bol trpený, pretože v konečnom dôsledku predsa len pomáhal. Ale spoločnosť vedome takýchto ľudí spomedzi seba vylučovala, pretože ukazovali aj inú stránku ľudskej osobnosti, ktorá nemala triedny, ale osobnostný rozmer.

Filantropia (v ponímaní dobročinnosť) je súčasťou ľudských dejín, pretože vždy bolo potrebné niekomu vedome pomáhať a chrániť ho pred nespravodlivými podmienkami, alebo pred ťažkým životným údelom. Človek sa predsa nerodí dobrovoľne ako sirota, nezamestnaný, či postihnutý...

Obsah

ABSTRAKT.....	2
POĎAKOVANIE.....	3
PREDHOVOR.....	4
OBSAH.....	5
1 ÚVOD.....	6
2 VYMEDZENIE POJMOV.....	7
2.1 Filantropické štýly.....	10
3 VZNIK A HISTÓRIA FILANTROPIE.....	11
3.1 Staroveký Rím.....	11
3.2 Stredoveká filantropia.....	12
3.3 Cirkev a filantropia.....	13
3.4 Filantropia v USA.....	17
3.4.1 Rockefellerova nadácia.....	18
3.5 Filantropia v Európe.....	20
3.6 Filantropia na Slovensku.....	20
3.6.1 Nadácie podľa uhorského práva.....	21
4 OSOBNOSTI FILANTROPIE NA SLOVENSKU.....	23
4.1 Terézia Brunswicková.....	23
4.2 Juraj Schulpe.....	26
4.3 Andrej Samuel Royko.....	29
4.4 Rodina Kovátsova.....	30
4.4.1 MUDr. Juraj Kováts.....	30
4.4.2 MUDr. Ľudovít Kováts.....	31
4.5 Ferdinand Martinengo.....	31
4.6 Jozef Jiringer.....	33
4.7 Ignác Schreiber.....	34
5 TRETÍ SEKTOR (NEZISKOVÉ ORGANIZÁCIE).....	35
6 ZÁVER.....	38
7 POUŽITÁ LITERATÚRA.....	39
8 OBRAZOVÁ PRÍLOHA.....	42
9 ZOZNAM OBRAZOVEJ PRÍLOHY	43

Úvod

Práca v stručnom historickom náčrte približuje skutky ľudí, ktorí významnú časť svojich majetkov venovali na sociálne účely. Ich činy a postoje vzbudzovali a vzbudzujú úctu a spolupatričnosť medzi ľuďmi a môžu byť aj v dnešnej dobe veľkým príkladom a inšpiráciou pre vnímavých jednotlivcov i pre spoločnosť. Pre samotné pochopenie zmyslu filantropie spomenieme tiež jej vznik a históriu.

Cieľom tejto teoretickej bakalárskej práce bude popísať prínos osobností filantropie na Slovensku. Konkrétne sa budeme venovať bratislavskému regiónu v časovom horizonte od konca 18. storočia do 1. polovice 20. storočia (obdobie rokov 1774 – 1968), s prihliadnutím na sociálnu oblasť. V práci sa budeme zaoberať predovšetkým filantropiou z hľadiska histórie, jej charakterom a spôsobmi účinnosti vo vymedzených časových obdobiach. Zameriame sa na zakladateľské osobnosti a načrtneme aj formy fungovania filantropie v súčasnosti.

Väčšiu plochu budeme venovať konkrétnym dobrodincom na Slovensku, ktorých záujem smeroval k určitému okruhu odkázaných. Dobrodincom, ktorí boli mecénmi mestských sirotincov, zriaďovateľmi ľudových kuchýň pre bezdomovcov, pomáhali postihnutým ľuďom či chudobným študentom. Viacerí z nich podporovali škôlky, nemocnice, lazarety, starobince, ústavy pre opustené a hluchonemé deti. Mimoriadne bolo i sústredenie sa niektorých filantropov na najvypuklejšie sociálne problémy svojej doby - na postavenie robotníkov a na ich komplexné ponímanie danej problematiky. Rozsah bakalárskej práce nám neumožňuje spomenúť všetky osobnosti (dnes už pomaly zabudnutých mien), úzko spojené s osudmi nášho mesta, ktoré by si to zaslúžili. V práci sa stretneme s menami ako Terézia Brunswicková, Andrej Samuel Royko, Ferdinand Martinengo, Juraj Schulpe a ďalší. Spomenutí filantropi nás zaujali svojím zameraním, sociálnym cítením, snahou po odstránení sociálnych nerovností, rešpektujúc ľudskú dôstojnosť, svojimi osobnými postojmi, komplexnosťou chápania sociálnych problémov, ako aj svojou neúnavnou aktivitou. Oslovili nás silou osobného príkladu i radikálnosťou niektorých názorov, ktoré sa na svoju dobu javia ako veľmi odvážne, ba až priekopnícke.

Prácou by sme chceli oživiť pojem filantropie medzi ľuďmi, viesť ich k zamysleniu sa nad darcovstvom, jeho dopadoch na nás a spoločnosť. Pre spoločnosť bolo a je dobré, zároveň i prirodzené pomáhať si a obdarovávať sa. Mnohí však na takéto konanie potrebujú inšpiráciu.

2 Vymedzenie pojmov

Nasledujúce definície majú poslúžiť pre zjednodušenie slovnej komunikácie, ako aj pre priblíženie obsahovej náplne určitých pojmov. Význam a obsah jednotlivých pojmov sa navzájom dopĺňajú a prelínajú. Pre porovnanie uvádzame v definíciách viacero zdrojov.

„**Dobročinnosť** - všeobecný pojem označujúci rôzne aktivity motivované láskou k blížnemu a snahou pomôcť človeku, ľudstvu, svetu – jednoducho konanie dobra“ (Ondrušek et al., 2000, s. 31).

„**Darcovstvo** – predstavuje jednu z možných podob dobročinnosti. Podľa Ondruška môže mať formu:

- materiálnu (vecné dary)
- finančnú (peňažné dary)
- časovú (darovanie času prostredníctvom dobrovoľníckej práce, rady či pomoci)“ (Ondrušek et al., 2000, s. 31).

„**Altruizmus** – systém hodnotových orientácií osobnosti, myslenie, cítenie, jednanie, túžba pomáhať iným bez očakávania finančnej alebo inej úhrady. Prejavuje sa mnohými spôsobmi – napr. sympatiou, filantropizmom apod. Osoba so silnou potrebou altruizmu je silne naklonená iným ľuďom, má o nich záujem, nie je prospechárska“ (Strieženec, 1980, s. 14).

Hartl, Hartlová v Psychologickom slovníku (2004, s. 33) uvádzajú altruizmus ako výraz A. Comta (1853) – ako „nesebecký charakter medziľudských vzťahov, láska pre blaho druhých, prejavuje sa mysléním, cítením a jednaním, ktoré berie ohľad na ostatných ľudí.“

Ottova všeobecná encyklopédia (2006, s.39) chápe altruizmus ako „obetavosť – charakteristickú črtu, postoj nadradujúci prospech druhých nad vlastné záujmy prejavovaný praktickým konaním. Pojem altruizmus zaviedol A.Comte. Používa sa i vo význame lásky k blížnemu alebo sa chápe ako cieľ morálneho správania.“

„**Charita** – tradičnejšie pomenovanie darcovstva a dobročinnosti zdôrazňujúce pomoc blížnemu a pomoc v núdzi. V bežnom vnímaní sa snaží zmierňovať okamžité utrpenie, biedu a núdzu ľudí“ (Ondrušek, 2000. s. 31). Najjednoduchšiu definíciu ponúka Slovník cudzích slov: „charita – dobročinnosť“ (Slovník cudzích slov, 1979, s. 377).

Hartl – Hartlová v Psychologickom slovníku popisujú charitu nasledovne: „Charita (Charita z tal. Carità láska) praktická láska k blížnemu, ktorá sa prejavuje dobročinnosťou“ (Hartl P., - Hartlová H., 2000).

V Ottovej všeobecnej encyklopédii je charita chápaná ako „dobročinná pomoc potrebná ľuďom, najmä starým, chorým, nemajetným, opusteným a tiež označuje cirkevné inštitúcie, ktoré pomoc organizujú. Pôsobí zvyčajne v diecéze alebo farnosti“ (Ottova všeobecná encyklopédia, 2006, s. 513).

Na Slovensku sa termín charita alebo charitatívna organizácia používa v zmysle poskytovania základnej sociálnej pomoci ľuďom v núdzi (napr. poskytovanie stravy, ošatenia, ubytovania a pod.) zväčša kresťanskými organizáciami.

„**Filantropia** je jedna z modernejších foriem darcovstva, označujúca darcovstvo, ktoré sa snaží riešiť problémy spoločnosti podporou vzdelávania, inovácií a rozvojom schopností ľudí, aby si boli schopní sami pomôcť, a neboli odkázaní na almužny“ (Ondrušek et al., 2000, s. 31).

Ottova všeobecná encyklopédia (2006, s. 366) chápe filantropiu ako „aktívny prejav k druhým ľuďom, väčšinou označenie dobročinnnej činnosti prejavujúcej sa napr. formou darov verejne prospešným či verejným inštitúciám (nadáciám, školám)“.

Slovník cudzích slov charakterizuje filantropiu ako „ľudomilnosť, dobročinnosť, ako snahu jednotlivcov zmierňovať ľudskú biedu...“ (Ivanová – Šalingová M., 1978, s. 289).

V rôznych slovníkoch cudzích slov, ale aj v inej literatúre, sa pojmy charita a filantropia chápu ako synonymá pojmu dobročinnosť.

Význam pojmu filantropia môžeme chápať viacerými spôsobmi. Buď ako dobrovoľnícku aktivitu bez očakávania protihodnoty, ako lásku k človeku, ľudstvu, obyčajne prejavovanú snahou o zvýšenie verejného blaha, a to osobnými dobročinnými skutkami alebo finančnou podporou nejakej oblasti. Alebo je vnímaná ako akákoľvek snaha zmierniť ľudskú biedu a utrpenie, pokus o zlepšenie kvality života, pomoc pri udržaní istých hodnôt. Ďalej ju možno chápať aj ako súhrn správania a činností, smerujúcich k vedomej potrebe tretích osôb za účelom dosiahnutia vyššej kvality života. Filantropiu vnímame aj ako organizovanú pomoc, s charakterom trvalého procesu, identifikujúceho a liečiaceho najboľavejšie miesta spoločenského života.

Filantropia je historicky aktívne viazaná viac na bohatších členov spoločnosti, a predpokladá isté rozšírenie individuálneho darcovstva. Ak zasadíme toto tvrdenie do dnešného slovenského kontextu, môžeme konštatovať, že poskytovanie väčších darov na Slovensku zatiaľ nenarástlo do takej miery, aby sa stalo predmetom širšej spoločenskej reflexie, a vytvorilo by

dopyt po presnejších pojmach popisujúcich tieto javy. Možno z tohto dôvodu je u nás zaužívanější pojem charita, označujúci prevažne bohumilé aktivity, pomoc chudobným, bezdomovcom a iným v núdzi. Kdežto pojem filantropia je menej používaný, a v bežnom jazyku zatiaľ nenachádza priestor.

Aj keď sa zvyčajne nerozlišuje medzi oboma pojмами, existuje medzi nimi aspoň jeden podstatný rozdiel, vyjadrený práve zámerom a mierkou, v ktorej sa „dávanie“ realizuje. Filantropia je v súčasnosti chápaná ako podporovanie toho, čo nepomôže jednorázovo, ale naštartuje proces v zmysle zásady „nedám Ti rybu, ale naučím ťa ju chytať“. V ideálnom prípade sa snaží selektívne riešiť problémy spoločnosti tak, aby boli spravodlivejšie a lepšie. Charitatívne dávanie v bežnom ponímaní označuje pomoc tým, ktorí sú v núdzi a bolesti. Hlavným zameraním charity je v tomto smere zmiernovanie nerovnosti (Ondrušek et al., 2000, s.29).

S charitou a filantropiou úzko súvisia aj ďalšie pojmy - mecén a mecénstvo.

„Mecénstvo – archaické pomenovanie podpory (najmä umenia a literatúry) bohatými jednotlivcami bez obmedzovania tvorivej slobody umelcov“ (Ondrušek et al., 2000, s. 31).

Slovník cudzích slov (1978. s. 555) uvádza mecénstvo ako „podporovanie vied, umení ... podľa starorímskeho boháča G. C. Maecena“.¹

V danej dobe tvorilo mecénstvo súčasť životného štýlu. Umenie, veda a filozofia zažívali, vďaka štedrej podpore, obrovský rozkvet. Spomenieme mená niektorých slávnych umelcov, ktorých podporovali bohatí mecéni – Leonardo da Vinci, Michelangelo, Tizian, René Descartes. Mecéni pochádzali z rôznych privilegovaných vrstiev – od kráľov až po drobných šľachticov.

„Sponzorstvo – jedna z foriem obchodného vzťahu umožňujúcu podporu rôznych neziskových aktivít, zvyčajne výmenou za propagáciu mena sponzora“ (Ondrušek et al., 2000. s. 31). Sponzorstvo v súčasnosti môžeme vnímať ako novodobú podobu mecénstva.

¹ Gaius Cilnius Maecenas žil v rokoch 80 – 7 p.n.l.

2.1 Filantropické štýly

Zaujímavý pohľad na rozdielne filantropické štýly ponúkajú Prince, File, Gillespie, ktoré nám približuje Ondrušek vo svojej práci. Spomínaní autori oslovili 218 významných donorov, ktorí darovali väčší obnos na dobročinné účely. Výsledkom bolo sedem filantropických štýlov, charakterizujúcich rôzne typy donorov a ich motivácie (Ondrušek et al., 2000). Podstatu týchto štýlov možno nájsť v týchto stručných charakteristikách, zahŕňajúcich aj výroky ľudí, ktorí sa zúčastnili prieskumu.

1. **Komunitariáni** – (v tejto skupine prevažovali muži) darcovia, ktorí si vážia susedské vzťahy a väzby v komunite. Vystihuje ich výrok: „Moja rodina tu žila viac ako dve generácie a ani ja sa odtiaľto neodšťahujem. Venujem peniaze svojej komunite, pretože tu mám korene.“
2. **Svätci** – (z toho 84 % muži) orientujú svoje dary prevažne na cirkevné aktivity.
3. **Investori** – podporujú strešné a rozvojové organizácie (napr. komunitné nadácie) s dlhodobým efektom a vyšším rizikom úspechu. Väčšinou ide o úspešných podnikateľov. Typickým komentárom dávania bolo: „Spolieham sa na to, že keď svoje peniaze venujem komunitnej nadácii, nestratia sa“.
4. **Budovateľky sociálnych vzťahov** – (vysokoškolsky vzdelané ženy), podporujúce umenie, vzdelávanie, ako aj religiózne aktivity – čokoľvek, čo podporuje stretávanie sa ľudí. Typickým citátom z tejto sociéty je napríklad: „Chcela som vykonať čosi prospešné, zmysluplné.“
5. **Reciproční pomáhачi** – pomáhajú, pretože cítia potrebu „splatiť“ to, čo dostali od iných, pretože ich blízki majú sociálne či zdravotné problémy, alebo očakávajú, že aj im niekto skôr pomôže, keď to budú potrebovať.
6. **Altruisti** – snažia sa sebarealizovať cez pomoc druhým. Zameriavajú sa hlavne na starších a chudobných. – „Darcovstvo je cesta k sebaaktualizácii. Darovať treba z princípu, robí to život zmysluplnejším.“
7. **Dynastori** – ide im o spoločenský status, uznanie a pozíciu. Väčšina z nich vlastní rodinné podniky, ktoré zdedili. V ich rodinách i v minulosti existovala tradícia charity. Sú radi, ak môžu pomôcť viditeľným projektom a charite (nemocnica, múzeum). Charakterizujú ich tieto citáty: „V našej rodine sa vždy pestovala charita. Nemali sme veľa peňazí a napriek tomu sme vždy dávali na charitu.“

3 Vznik a história filantropie

Vznik filantropie môžeme umiestniť do doby prvého darovania bez predpokladaných výhod - čiže do čias zahalených vznikom prvých civilizácií. Vždy a všade však žili dobrí a dobroprajní ľudia, ktorých skutky dobročinnosti zachytili aj prvé písané texty. Najviac týchto zmienok nájdeme v Starom a najmä Novom zákone, ale aj v prvých ságach a legendách. Vždy existovali ľudia, ktorí riešenie sociálnych problémov vedeli nielen pomenovať, ale aj riešiť, aj keď iba na súkromnej báze. Filozofické a inštitucionalizované riešenie sociálnej otázky nastolili aj vynikajúci myslitelia staroveku. Filantropia dostáva aj jedno zo svojich pomenovaní – altruizmus.

3.1 Staroveký Rím

„Nestačí len nerobiť ľuďom zle, ale je treba konať pre dobro druhých“

Seneca

Z antických mysliteľov, ktorí sa zaoberali aj sociálnymi otázkami, je potrebné spomenúť najmä Platóna, ktorý vo svojom diele Ústava načrtol aj víziu sociálnych myšlienok. Platón vo svojom diele vyjadruje sklamanie nad spoluobčanmi a navrhuje ideálnu spoločnosť založenú na cnosti, t.j. spravodlivosti. Podľa neho musí byť každý sebestačný, musí vedieť vzdorovať nepriazni osudu a nedožadovať sa súcitu ostatných. Nekompromisný postoj zaujal k liečeniu chorých a zranených. Dokonca v jeho diele nájdeme náznaky súhlasu s eutanáziou, aj keď ju výslovne neuvádza.

Platónov žiak Aristoteles prevzal veľa z učenia svojho predchodcu, ale priniesol aj nové sociálne myšlienky, pretože vychádzal viac z empirie a vlastných poznatkov, ako z predstavovaného ideálu. Nevytváral projekt dokonalého štátu, ale hľadal dobro a účel vo vtedajších inštitúciách. Za dobré považoval také usporiadanie spoločnosti, ktoré prihliada k špecifickosti, povahe a podmienkam daného národa. Za dobré považoval tie ústavy, kde vládcovia nesledujú len svoj prospech, ale všeobecné blaho. Chudobný, chorý, či osudom skúšaný človek môže byť blažený ako i cnostný. Aristoteles, tak ako jeho učiteľ, tiež prijal spartánsku tradíciu, ktorá usmrcovala neduživé a telesne postihnuté deti hneď po narodení (Tokárová, 2002).

S pojmom filantropia sa stretávame aj u významného rímskeho mysliteľa Senecu, ktorého tematiku spracovala Tokárová. „Vysvetľovanie cnosti, v ktorej spočívala blaženosť, dostáva

u Senecu filantropický rozmer, a zároveň kladie dôraz na altruizmus. Grécke slovo altruizmus pôvodne znamenalo milosť preukázanú helénskym kráľom svojmu poddanému. Jedným z významov tohto slova, bolo v období rímskeho cisárstva i sprepitné. V Senecovej dobe mala filantropia všeobecne význam dobra preukazovaného človekom vo vyššej spoločnosti“ (Tokárová, 2002, s. 91).

3.2 Stredoveká filantropia

Na začiatok tejto podkapitoly uvádzame názor Tokárovej, opisujúci stredovekú filantropiu. „V ranom období stredoveku, keď bol spoločenský poriadok založený na poľnohospodárstve, platila zásada, že pán sa postará o svojich poddaných. Nikto sa nestaral o tých, ktorí vypadli z tohto systému. Ľudia bez „pána“ mali problémy so zabezpečením živobytia, pretože vyradením zo systému stratili možnosť spolupodieľať sa na procese rozdeľovania. Už pri rozpade Rímskej ríše zostalo veľa ľudí bez zdroja obživy a boli odkázaní na dobrovoľnú výpomoc iných ľudí. Starostlivosť o ľudí, ktorí sa dostali do nepriaznivej životnej situácie a potrebovali pomoc, mala filantropický charakter. Filantropická činnosť nemala znaky systémovej starostlivosti, bola to činnosť náhodná, dobrovoľná a individualizovaná“ (Tokárová, 2002, s. 92).

Zo stredoveku predkladáme dve výrazné osobnosti, ktoré významným spôsobom dávali príklad dobrovoľného darovania. Tieto osobnosti si osvojili myšlienky kresťanstva a svojím osobným príkladom dávali najavo, ako treba naplňovať tieto náboženské ideály v praxi.

Je to predovšetkým osobnosť sv. Štefana - kráľa Uhorského, známeho svojou zbožnosťou a pomocou chudobným. Narodil sa okolo roku 969-975. Po otcovej smrti r. 997 sa stal uhorským panovníkom. Pokračoval v zjednocovaní krajiny a budoval cirkevnú organizáciu. Uhorsko rozdelil na desať diecéz (z toho dve arcibiskupstvá), zakladal kostoly, podporoval benediktínov. Pre veľké cirkevné zásluhy v rodacom sa štáte, získal Štefan titul „apoštolský kráľ“ a rozličné privilégia pri udeľovaní cirkevných hodností. Zomrel 15.8.1038 (Sopušková – Trebatický, 1996, s.114-115). Už r. 1083 bol vyhlásený za svätého (Ilustrovaná encyklopédia, 2001, s. 225).

Nedá nám nespomenúť pôsobenie sv. Alžbety, princeznej Durínskej a Saskej, ktorej meno (iste nie náhodne) nesie aj naša Alma mater - Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. Alžbeta (1207 – 17.11.1231) bola dcérou uhorského kráľa Ondreja II. z rodu Arpádovcov. Podľa niektorých prameňov sa narodila na Bratislavskom hrade. Avšak celkom iste vieme, že sa na tomto hrade konali zásnuby štvorročnej Alžbety s Ľudovítom Durínskym. Svadba sa konala roku 1221. Obaja, Alžbeta aj Ľudovít, boli vzornými panovníkmi. Zakladali chudobince, podporovali chudobných a chorých, zamestnávali ich na svojom dvore. Snažili sa o odstránenie

sociálnej nerovnosti zmenou medziľudských vzťahov, rešpektovaním ľudskej dôstojnosti a priznaním práv každému človeku. V duchu ideálov sv. Františka z Assisi dala vybudovať špitál, ktorý bol útočiskom starým a chorým. Alžbeta je známa ako krstná mama durínskych chudobných. Vlastnoručne ich umývala a ošetrovala. Dokonca v čase malomocenstva chorým poskytovala vlastnú posteľ. Po smrti manžela musela opustiť durínsky dvor. Utiahla sa do Marburgu, kde v roku 1229, z vdovského podielu v duchu ideálov sv. Františka z Assisi, založila špitál.

V duchu františkánskej chudoby a pokory, sa v ňom venovala službe biednym, a tu, ako 24-ročná aj zomrela. Už v roku 1236 ju kanonizovali a jej kult sa rýchlo šírila po Európe. Len na Slovensku jej zasvätili 42 kostolov (Sopušková - Trebatický, 1996, s. 27 – 28).

Oba tieto príklady sú ilustráciou vývoja sociálneho cítenia niektorých predstaviteľov vládnucej vrstvy, ale predovšetkým svedčia o sile osobného príkladu. Sv. Štefan, uhorský kráľ je typickým príkladom mužského vzoru, ktorý na Slovensku pretrváva dodnes.

Predložená história filantropie (v celkovom pohľade) je vlastne len náčrtom. Treba si uvedomiť, že keby sme chceli spracovať históriu filantropie len v rámci slovenských dejín, práca by bola značne ochudobnená. Slovenský národ však v rámci rôzneho geopolitického usporiadania Európy existoval celé stáročia. Zrodili sa v ňom veľké osobnosti. Preto, ak chceme písať o filantropii v slovenských dejinách, nesmieme zabudnúť na obdobie existencie slovenského národa v rámci Rakúsko-Uhorska, ako i na Československo, v rámci ktorého Slovensko existovalo od roku 1918 do roku 1993 (s výnimkou samostatného Slovenského štátu).

3.3 Cirkev a filantropia

Polyteistické náboženstvá nemali učenie, v ktorom by bola zdôraznená súcitnosť a pomoc s trpiacimi. Až kresťanské učenie sformulovalo pomoc blížnemu ako cnosť, ktorá bola zapracovaná do pravidiel správania, ktorými je možné dosiahnuť spasenie človeka a večnú blaženosť. Základ sociálneho učenia poskytlo učenie cirkvi v náboženských textoch, ktoré vlastne položili základy filantropie. Prvý bol Starý zákon, ktorý napísali Židia. Hospodin bol pre nich „Bohom zmluvy a mravných prikázaní“ a verilo sa, že svoju vôľu prejavuje ústami prorokov. Proroci kritizovali bohatých a mocných za to, že utláčali chudobných a slabých. Zo starozákonnej tradície vystúpil Ježiš ako Mesiáš, ktorý zmenil starozákonnú tradíciu na novú. Jeho myšlienky sú uvedené v Novom zákone. Hlavným motívom je kresťanská láska, nadhľad nad dobovými sociálnymi problémami a dôraz na ideál Božieho kráľovstva.

Levická zastáva názor, že kresťanstvo prinieslo myšlienky lásky a pomoci blížnemu. Prikázanie „miluj blížneho svojho“ priamo vyzývalo kresťanov k starostlivosti o chudobných a opustených. Jednou z hlavných povinností kresťanov bolo pomáhať vdovám s malými deťmi a sirotám žijúcim v biede. Starali sa aj o chorých a chudobných, pobešných a cudzincov, vzdialených od domova, v prípade že sa dostali do ťažkostí. S rozvojom kresťanstva tak prichádza čoraz viac impulzov smerujúcich k pomoci tým, ktorí to potrebovali. Táto činnosť, ktorá mala vo svojich počiatkoch charakter individuálnej, neorganizovanej pomoci, prerástla do jedného zo základných princípov kresťanstva. Rehoľné spoločenstvá, ktoré postupne vznikali po celej Európe, sa vo svojej činnosti zaoberali ošetrovateľsko-opatrovateľskými aktivitami vo vzťahu k sirotám, vdovám, odsúdeným i prenasledovaným.

V čase šírenia kresťanstva v Uhorsku, sa na území Slovenska začali zakladať kláštory rozličných rádov a reholí (napr. rehoľa cisternitov, johanitov, antonitov, dominikánov, kartuziánov). Ich pomoc sa postupne špecializovala podľa jednotlivých rádov. Činnosť jednotlivých mníšskych rádov, videla svoju službu Bohu ako nezištnú službu blížnemu. Rehoľné spoločenstvá vznikali ako reakcia na aktuálne potreby spoločnosti. Kláštory sa stali pre mnohých útočiskom i domovom. Na území dnešného Slovenska začali vznikať už koncom 9. a začiatkom 10. storočia. O ich existencii (teda aj o ich činnosti) sa dozvedáme v prevažne z nepriamych prameňov (Levická, 1999, s. 37).

V 12. – 14. storočí boli na Slovensku otvorené nasledovné kláštory. Napr.:

r. 1238 – Tmava, založenie františkánskeho kláštora

r. 1250 - františkáni založili kláštor aj v Bratislave

r. 1288 – Spišské Dravce – antoniti postavili veľký kláštor s nemocnicou, ktorému podliehali všetky nemocnice v Uhorsku (Šmálik, In: Levická, 1999, s. 37).

Tokárová uvádza, že popri nich, sa starostlivosťou o núdzne osoby zaoberali mestá a obce, či mestské nemocnice, ktoré boli kombináciou domova a útulku pre starých ľudí, ale i významní jednotlivci. Nový pohľad na riešenie niektorých sociálnych otázok priniesli aj veľkí cirkevní reformátori stredoveku – Hus a Luther. Ján Hus bol autorom programu, ktorý sa neobmedzoval iba na náboženskú otázku, ale tiež na oblasť národnú a sociálnu. Kresťanské rovnosťárstvo, ktoré hlásali jeho kazatelia, malo spotrebnú povahu (Tokárová, 2002). Martin Luther mal súčiť s utrpením chudobných a navrhoval, aby sa mestá a obce starali o svojich chudobných. Jeho cieľom bolo odstránenie žobrania, pretože podľa neho by každé mesto mohlo vyživiť svojich chudobných.

„Na ženy Slovenska a Uhorska mali veľký vplyv predovšetkým ženské rehole. Naša krajina je vo svete známa po celé stáročia kultom Panny Márie, ktorá bola a je vzorom materinskej lásky, milosrdenstva a pomoci“ (Levická, 1999, s. 39).

Spomenieme najvýznamnejšie rehole tak, ako ich uvádza Levická (1999), a ich konkrétne zameranie:

- **rehoľa Františkánov** – zaoberali sa starostlivosťou o deti v domovoch či v elementárnych a vyšších školách. Chudobným rozdávali obedy a chlieb. Ďalej Levická uvádza, že „... podľa pochovaných záznamov len v meste Trnava františkáni rozdali ročne okolo 2,5 tony chleba a až do 18.000 obedov...“
- **rehoľa piaristov** – starala sa o chudobnú mládež, zhromažďovala okolo seba deti, ktoré boli pre svoju chudobu zanedbané telesne aj duševne. Piaristi ich šatili, učili hygienickým návykom, disciplíne. Naučili ich aj písať a čítať.
- **rehoľa jezuitov** – umožňovala vzdelanie aj pre nadané chudobné deti, alebo pre deti z detských opatrovní
- **rehoľa saleziánov** – sa zameriavala na prácu s opustenou mládežou

Tejto činnosti sa na Slovensku venovala nielen rímsko-katolícka cirkev. K najstarším formám združovania na našom území patria aj židovské združenia. K najrozšírenejším spolkom, existujúcim v Európe od 14. storočia, (v Bratislave od konca 17. storočia²) patril **spolok Chewra Kadischa**, známy aj ako Svätý spolok. V historických prameňoch sa uvádza ako židovský pohrebný spolok. Hlavná náplň tohto spolku spočívala v udržiavaní židovského cintorína, poskytovaní pomoci pri umierajúcom a zabezpečovaní pohrebu, starostlivosti o rodinu pozostalých, dodržiavaní náboženských rituálov. Spolok sa zameriaval aj na zabezpečovanie liekov, bezplatnej lekárskej pomoci, ošetrovaní chorých, poskytovaní potravinovej i peňažnej podpory chorým, pomoc vdovám a sirotám. Zároveň poskytoval aj pomoc nadaným deťom a mládeži.

- ❖ **Halierový spolok** – pomáhal zaoblieť chudobné židovské deti
- ❖ **Drevený spolok** – zabezpečenie chudobných palivom na zimu
- ❖ **Spolok židovských žien** – podporovali a starali sa o chudobných židovských žiakov (podľa záznamov podporovali aj nežidovské deti).

² prvé písomné doklady sú z roku 1696

Financie získavali z členských príspevkov, z cintorínskych poplatkov, z darov a základín. Židia si zakladali aj vlastné špitály. Jeden z nich, otvoril v Bratislave v roku 1710 spolok Chewra-Kadischa.

Aj evanjelická cirkev zakladala svoje ustanovizne. Bokesová – Uherová uvádza, že nemocnica evanjelickej cirkvi na Palisádach vznikla roku 1807 s pôvodnou kapacitou dvadsať postelí. Založila a udržiavala sa zo základiny vzniknutej z príspevkov cirkevnej obce. Zameriavala sa výlučne na liečenie interných chorôb. Od začiatku deväťdesiatych rokov pôsobil pri nemocnici ústav diakonistiek, v ktorom získalo ročne niekoľko účastníčok ošetrovateľskú prípravu (Bokesová – Uherová M., 1980).

Tu je potrebné zdôrazniť, že cirkev počas svojej existencie neprestala vykonávať filantropickú službu lásky voči ľuďom, ktorí trpia núdzou, a ktorí túto pomoc potrebovali.

V stredoveku boli špitále miestom, poskytujúcim starostlivosť o chudobných. Vznikali od 11. storočia, a predstavovali charitatívne, sociálne a zdravotnícke zariadenia, poskytujúce trvalý útulok, duchovnú a čiastočne i zdravotnícku starostlivosť. Zriaďovali ich biskupi, farári a kláštory, neskoršie i mestá. Za účelom ich budovania a vedenia, začali vznikať špeciálne bratstvá. Stávalo sa, že niektorí jednotlivci poskytlí budovu alebo finančné prostriedky určitému rádu na vybudovanie a prevádzkovanie zariadenia pre chudobných.

„K najstarším záznamom u nás patrí informácia z roku 1095 o založení pravdepodobne prvej nemocnice na Slovensku. Založili ju antoniti v Bratislave, a dodnes je známa ako špitál sv. Ladislava“ (Levická, 1999, s. 37).

Bokesová-Uherová, vychádzajúc z Dudekovej názorov, uvádza, že „pri zriaďovaní špitála sa potrebné prostriedky zhromaždili do špitálnej základiny – išlo o finančné príspevky občanov mesta, šľachticov, ale aj o dary a budovy alebo pozemku pre špitál, najčastejšie za mestskými hradbami. Listiny o základine schvaľoval panovník, pričom sa často sám pripojil k darcom. Okrem toho špitály vlastnili ďalší hnutelný a nehnuteľný majetok alebo výsady, ktoré získali darmi, testamentami a kráľovskými donáciami. Napr. už spomínaný bratislavský špitál sv. Ladislava vlastnil k roku 1691 viacero viníc, lúk, ovocný sad, ornú pôdu, 2 mlyny, okolo 100 kusov dobytky a pomerne veľký hospodársky dvor. Financie získaval aj z ekonomickej činnosti – prevádzkovania špitálskeho hostinca, predajom poľnohospodárskych produktov zo svojich majetkov a z ich prenájmu. Okrem donácií udeľoval panovník špitálom výsadu neplatiť dane z nehnuteľností a darov, ani cirkevné poplatky“ (Dudeková, In: Bokesová – Uherová, 1998).

Z Dudekovej práce čerpal aj Lipták. „Od stredoveku existovali aj nadácie. Išlo o majetok v podobe kapitálu, nemovitostí, naturálií a podobne v správe osoby alebo združenia, použitie ktorého bolo vinkulované na špecifické účely. Nadácie vystupovali pod rozličnými názvami –

základina, poručenstvo, fond, fundus, fundatio, stipendium, beneficium, Stiftung, Soende, alapítvány, alap, nadace, nadání. Vznikali z testamentárných odkazov a darov panovníka, šľachty, mešťanstva, spolkov a iných združení, alebo spojením majetku viacerých darcov, ktorí ich vyhradzovali na stavbu rozličných dobročinných sociálnych zariadení, v najstaršom období hlavne na vzdelávanie. *Základiny* dostávali pomenovanie spravidla podľa svojho jediného, prvého alebo najväčšieho zakladateľa. V stredovekej habsburskej monarchii boli určené najmä na vzdelávanie. Zriaďovateľmi škôl sa stávali cirkev, mestá alebo šľachtici. Okrem príspevkov zriaďovateľa dostávali školy ďalšie dobrovoľné príspevky v podobe študijných podpôr pre študentov i naturálií (potraviny, kurivo, ošatenie). Chudobní študenti pravidelne chodili od domu k domu vyberať dary pre školu za sprievodu spevu (tzv. kantácie), zbierať potraviny (tzv. mendikácie), vyzdvihovali potravinové dary od mešťanov v období fašiangov (tzv. Präbendalbeneficium, suplikácie) a pri príležitosti hudobných vystúpení počas bohoslužieb, pohrebov, výročných trhov a osláv (Lipták, In: Dudeková, 1998).

3.3 Filantropia v USA

V 19. storočí sa filantropia výrazne prejavila v USA, kde rýchlo bohatnúci priemyselníci a podnikatelia poskytovali značné prostriedky na podporu umenia, kultúry, umenia a vzdelávania. Odvtedy sa pojem filantropia zaužíval aj v medzinárodnom meradle. Korene modernej filantropie siahajú do konca 19. storočia do USA, ktoré predznamenovali obdobie rýchleho rastu v prvej polovici 20. storočia. Rast umožnil akumuláciu obrovského majetku v rukách jednotlivcov alebo ich rodín. Mená ako Andrew W. Mellon (1855 – 1937), Henry Ford (1863 – 1947), Andrew Carnegie (1835 – 1919), John Rockefeller (1839 – 1937), William K. Kellogg (1860 – 1951), Charles Stuard Mott (1875 – 1973), Paul Getty, J. P. Morgan, sú symbolmi bohatstva tejto doby, a časť ich majetku sa vo forme základín spravuje dodnes. Je to elita, ktorá akoby chcela presvedčiť, že bohatstvo zaväzuje. Napr. ropný magnát Paul Getty dal postaviť v Kalifornii kópiu vily Júlia Caesara, ukrývajúca jednu z najväčších zbierok antického umenia na svete. Múzeum financuje J. Paul Getty Trust. Alebo napr. finančník J. P. Morgan bol zase dlhoročným správcom Metropolitného múzea, a zaslúžil sa o zrušenie 20% cla na dovoz umeleckých predmetov, čo americkým miliardárom v roku 1909 umožnilo doviesť najkrajšie zbierky, ktoré potom darovali tomuto múzeu. Dokázal zapojiť vyššie vrstvy do financovania umenia. Od jeho čias sa správcovské funkcie zverujú najštedrejším donorom a ich manželkám. Americký oceľarský magnát Andrew Carnegie, ktorý začínal ako chudobný škótsky mladík so zárobkom dva centy na

hodinu, nakoniec rozdal 365 miliónov dolárov, vybudoval z vlastných zdrojov sieť 2811 verejných knižníc.³

Nástup týchto filantropov zároveň znamenal posun v celkovom myslení – sami sa snažili formulovať princípy, na ktorých stála ich filantropická činnosť. Napr. Carnegie nabádal bohatých k skromnému životu a použitiu nadbytočného majetku a financií práve tým, ktorí si ju zaslúžia. No nie na pomoc individuálnu, ale na vzdelávanie, rozvoj umu, ducha a tela. Práve preto bol v tomto období zaznamenaný zvýšený podiel súkromne založených knižníc, múzeí, parkov, nemocníc, plavární a pod.

S ohľadom na kumuláciu kapitálu a obrovskú ekonomickú silu sa hlavné prúdy filantropie sústreďujú do USA. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že postulát - bohatší pomáha chudobnejšiemu, silnejší slabšiemu - platí na celom svete, a zásada dobročinnosti je jedným zo základných znakov filantropie.

3.3.1 Rockefellerova nadácia

Pri nadácii, založenej Johnom D. Rockefellerom, by sme sa chceli zastaviť, vzhľadom na fakt, že jej činnosť mala významný vplyv pre oblasť zdravotníctva na Slovensku. Autori Niklíček a Šimberská uvádzajú, že Rockefellerova nadácia bola autorizovaná zvláštnym aktom snemovne národov štátu New York 14. mája 1913, aby spravovala imanie, ktoré jej zakladateľ venoval na vedecké, sociálne a zdravotné účely (dal jej k dispozícii asi 200 miliónov dolárov).

Už v priebehu prvej svetovej vojny vykonávala Rockefellerova nadácia rad akcií sociálneho charakteru, hlavne organizovala rozsiahle akcie proti tuberkulóze. Druhým európskym štátom, kde sa po prvej svetovej vojne uplatnila, bolo Československo. Prvé kontakty so zástupcami nadácie nadviazala predsedníčka Československého červeného kríža, dcéra prezidenta ČSR, dr. Alica Masaryková v roku 1919. Išlo o kontakty veľmi potrebné, v súvislosti so skutočnosťou, že počiatočné roky samostatného československého štátu boli poznačené veľmi vážnymi problémami v zdravotnom stave obyvateľstva. Bol zaznamenaný veľký výskyt tzv. sociálnych nemocí, vysoká kojenecká a detská úmrtnosť. Republika zdedila po bývalej monarchii doslova zdravotnícke nešťastie – 250 tisíc vojnových invalidov, 640 tisíc vojnových vdov a sirôt a všeobecnú zaostalosť v riešení problémov verejného zdravotníctva a zdravotného stavu populácie (Niklíček, L. - Šimberská, R. 1991, s. 132). Daný stav bol zhoršený rozšírením infekčných ochorení, rozsiahlym výskytom tuberkulózy, zhubných epidémií tzv. španielskej

³ Jeho spoločnosť Carnegie Steel Co. predstavovala hlavnú zo spoločností U.S.Steel Corp. Poukazujeme na to v súvislosti so súčasným vstupom spoločnosti U.S.Steel do VSŽ, a.s. Košice.

chrípky a explóziou pohlavných ochorení. Nadácia financovala študijné pobyty na amerických školách verejného zdravotníctva a na ďalších vedeckých inštitúciách v USA. Štípendisti, ktorí ako prví za účelom nadviazania kontaktov odcestovali do USA, mali významný vplyv na určení konkrétnej formy americkej pomoci na naše zdravotníctvo. Už v roku 1920 sa prišlo k výstavbe ústavu verejného zdravotníctva, ktorého činnosť mala byť zameraná na výrobu a kontrolu sér, očkovacích látok, vakcín, liečenie besnoty a výskum primárnych problémov v zdravotníctve. Na jeho vybudovanie nadácia poskytla čiastku vo výške 26 966 600 korún. Vďaka tejto finančnej podpore Medzinárodného úradu Rockefellerovej nadácie bol v ČSR vybudovaný Štátny zdravotný ústav v Prahe. Od novembra 1925 zabezpečoval výrobu a kontrolu liečiv, sér, vakcín, očkovacích látok, liečenie besnoty, bakteriologickú diagnostiku a výskum hlavných problémov v hygiene. Štátny zdravotný ústav sa stal významnou vedeckou a odbornou inštitúciou, a podieľal sa na presadzovaní moderných vedeckých poznatkov do praxe. Pre lekárov, pôsobiacich v štátnej službe, organizoval postgraduálne kurzy z epidemiológie, sociálneho lekárstva, zdravotníckej štatistiky a hygieny práce (Niklíček, L. - Šimberská, R. 1991, s. 130).

Tento ústav mal pobočky v Čechách. Na Slovensku vznikli až v roku 1939. Popri uvedenej činnosti pripravoval pre zdravotnú správu vedecké práce a výskum, ktorý bol potrebný pre účinné zdravotnícke opatrenia, podporoval výchovu k preventívnej medicíne, ale zabezpečoval aj praktickú odbornú výchovu zdravotníckeho personálu. Rockefellerova nadácia umožňovala každoročne študijné pobyty pre lekárov a zamestnancov Štátneho zdravotného ústavu na popredných amerických pracoviskách špecializovaných na problematiku verejného zdravotníctva. Pobyty na zahraničných pracoviskách prispeli k rastu odbornej úrovne stážistov. Získané poznatky uplatňovali doma, o čom svedčila aj skutočnosť, že po návrate z USA museli byť k dispozícii po dobu piatich rokov. V rokoch 1918 – 1938 absolvovalo postgraduálne (väčšinou ročné) štúdium, na školách verejného zdravotníctva (Schools of Public Health) pri univerzitách v Bostone a Baltimore (i na ďalších inštitúciách), viac než 40 mladých lekárov z ČSR (Falisová, A. 1999, s. 47- 48).

Pracovníci ústavu presadili do výskumu zdravotného stavu československej populácie epidemiologickú metódu (s jej základmi sa zoznámili na spomínaných amerických školách verejného zdravotníctva). Ich sociálne lekárske myslenie, so zásluhou konkrétnych výskumov, sa stále viac presadzovalo medzi českou a slovenskou lekárskou verejnosťou. Nepodarilo sa im však uskutočniť prebudovanie ústavu na oficiálne centrum ďalšieho vzdelávania lekárov - zamestnancov štátnej zdravotnej správy. Príčinou bol odpor niektorých konzervatívnych profesorov lekárske fakulty.

Rozbor vlastnej činnosti Štátneho zdravotného ústavu sa stal predmetom mnohých ďalších štúdií. Venoval sa popisu a výkladu činností vedeckej a odbornej zdravotníckej inštitúcie, ktorá bola priekopníkom moderného poňatia vedeckej práce a jej organizácie. Zaslúžilo sa o to mnoho lekárov, ktorí pomoc Rockefellerovej nadácie vedeli nielen prijať, ale predovšetkým ju plne zhodnotiť v záujme starostlivosti o zdravie obyvateľstva (Niklíček - Šimberská, 1991, s. 144).

3.4 Filantropia v Európe

USA už od svojho vzniku, predstavovali voči Európe slobodnejší a liberálnejší svet. Aj preto má filantropia v Európe iný rozmer, nie je natoľko viditeľná a inštitucionalizovaná ako v Spojených štátoch. V súčasnosti sa filantropia spája aj so sociálne zodpovedným správaním podnikateľov, a mnohé spoločnosti sa zameriavajú na tzv. strategickú filantropiu. Tá, sa okrem sociálnych cieľov, zameriava aj na ciele v oblasti public relations a komunikačnej politiky.

20. storočie bolo poznamenané vlnou totalitnej ideológie, ktorá so sebou priniesla fašizmus, komunizmus a vojnové konflikty. V týchto podmienkach sa priestor pre filantropiu, ako morálny postoj na stieranie rozdielov v spoločnosti oklieštil, nikdy však nezanikol. Tak ako otázka dobra vyjadruje jednu z prioritných a bytostných otázok ľudstva, sa filantropia ako jedna z foriem konania dobra nemohla zo života vytrátiť.

Na záver tejto podkapitoly uvádzame Ondrušekovu úvahu, opisujúcu charakter štátu. „V postoji a uvažovaní o filantropii je dôležitý aj charakter štátu. Zjednodušene môžeme povedať, že ak štát zabezpečuje všetko, stráca sa iniciatíva a vôľa ľudí urobiť niečo pre seba a pomôcť si. Ak sa na druhej strane štát stará len o najnevyhnutnejšie minimum, voľný priestor vyplní jednotlivci, rodina, spolky, svojpomoc alebo trh. Čím je slabší štát, tým väčšia je viera spoločnosti v sily jednotlivca, tým menšie je rovnostárstvo, a tým väčší priestor existuje na samovoľné poskytovanie podpory v oblasti sociálnych služieb zo strany bohatších. Realita je, samozrejme, o niečo zložitejšia, ale uvedomenie si tohoto pomôže porozumieť, prečo napr. rozvoj modernej filantropie bol taký výrazný práve v USA a nie v Európe“ (Ondrušek et al., 2000).

3.5 Filantropia na Slovensku

Slovensko, v rámci rôznych geopolitických celkov európskych štruktúr, existovalo celé stáročia. Rodili sa a existovali v ňom zaujímavé osobnosti. Preto, ak chceme hovoriť o Slovensku, nesmieme zabudnúť na obdobie spoločného bytia v rámci Rakúsko – Uhorska, ako aj na Československo, v rámci ktorého Slovensko existovalo od roku 1918 až do roku 1993

(s výnimkou samostatného Slovenského štátu v rokoch 1939 - 1945). Spomíname to z toho dôvodu, a s ohľadom na tú skutočnosť, že mnohé vtedajšie sociálne inštitúcie vznikali a zabezpečovali služby pre celý štát a pre všetkých jeho občanov.

3.5.1 Nadácie podľa uhorského práva

Počas celého obdobia existencie Habsburskej monarchie fungovalo množstvo nadácií. Hlavným dôvodom pre založenie nadácie bolo získať finančné prostriedky na riešenie aktuálneho, alebo dlhodobého problému – sociálnej alebo zdravotnej starostlivosti, financovanie štúdia či sociálnych akcií v období kríz. Veľmi časté boli testamentárne odkazy občanov cirkvi, chudobincom, sirotincom, nemocniciach, školám (často išlo o vysoké sumy).

Dudeková sa prikláňa k názoru Heybla a uvádza, že „Zoznam základín⁴, ktoré spravoval bratislavský magistrát v polovici 80. rokov 19. storočia, evidoval až 340 rôznych fondov, testamentárnych odkazov a základín, určených na sociálne ciele. Najstaršie z nich pochádzali z roku 1581. Veľká väčšina bola uložená ako súčasť samostatných fondov, resp. základín pri jednotlivých sociálnych ústavoch. Najviac takýchto osobitne evidovaných peniažných čiastok – až vyše 130 bolo začlenených do fondu mestského starobinca a sirotinca – 80. Celková nominálna hodnota všetkých týchto fondov a základín činila takmer 700 tisíc forintov (Heybl, In: Dudeková, 1998).

Dudeková, čerpajúc zo Spieszovej práce ozrejmuje, že k najväčším, a najstarším základinám patrila Törökovská základina. Do správy bratislavskej kapituly ju uložil (v hodnote štvrt' milióna zlatých) dvorský komorský radca František Török ešte v roku 1776. Bola určená na podporovanie chovancov chudobinca tzv. Lazaretu pravidelnými príspevkami, ako aj na chod celého chudobinca. V roku 1905 sa jej hodnota blížila k miliónu korún. Mesto na Törökovu počesť pomenovalo jednu z bratislavských ulíc jeho menom (Spiesz, In: Dudeková, 1998).

I. Kušniráková na stretnutí archivárov SR konštatuje, že Török ustanovil, aby sa po jeho smrti celý jeho hnutelný a nehnuteľný majetok predal, a zisk sa použil na založenie fundácie. Každoročný zisk z kapitálu fundácie sa mal rozdeliť na tri rovnaké časti: prvá sa mala využívať na zlepšenie života sirôt v bratislavskom chudobinci, druhá bola určená na podporovanie

⁴ Základina – Ondrušek ju definuje ako kapitál a iný majetok organizácie určený na ciele zhodnocovanie. Cieľom je spravidla vytvoriť dlhodobý finančný základ na podporu verejnoprospešných cieľov, využívajúc pi tom výnosy zhodnocovania základiny. V zahraničí využívajú tento finančný nástroj najmä nadácie udeľujúce granty. Slovenská legislatíva používa na označenie konceptu základiny názov základné imanie, príp. nadačné imanie (Ondrušek, 2000).

chudobných obyvateľov, ktorí sa hanbili žobrať, z polovice poslednej tretiny sa vyplácali štipendiá pre študentov, a tretia časť sa používala na rozvoj fundácie (www.civil.gov.sk/snarchiv).

Ďalšiu z veľkých sociálnych bratislavských základín predstavovala Schreiberova základina. Kým Törökovská základina mala vyslovene katolícky charakter, zanechal Ignác Schreiber, príslušník miestnej židovskej komunity, v testamente z 21.1.1868 svoj majetok na židovské, evanjelické i katolícke sociálne a kultúrne inštitúcie v Bratislave. Základinu zveril do rúk magistrátu.

Dudeková uvádza, že zaujímavou formou spracovania základiny bol kolektívny orgán – kuratórium. Ako príklad uvádzame Základinu Kataríny Schiffbeckovej. Táto bratislavská meštianka zanechala testamentom z roku 1893 asi 50 tisíc korún, ktoré dala do správy svojim dedičom na dobročinné účely. Dedičia založili spomínanú základinu schválením nadačnej listiny ministerstvu vnútra. Majetok použili na vybudovanie základinného domu pri bratislavskom Blumentálskom kostole, pričom sami prispeli 26 tisíc korunami. Dokončenú budovu s 50 bytmi, vyhradenými pre lacné ubytovanie schudobneným bratislavským remeselníkom, dali dedičia v roku 1895 do správy mesta (Dudeková, 1998).

4 Osobnosti filantropie na Slovensku

Túto časť práce venujeme osobnostiam doby. Častokrát ich zanedbávame nielen vo vzťahu k svojej vlastnej histórii, ale aj vo vzťahu k Slovensku. Cez osobnosti sa poznajú národy a štáty. Sú to ľudia, ktorí dokážu robiť nielen pre seba, ale aj pre okolie a navyše z ich práce čerpá celá spoločnosť.

Musíme konštatovať, že mnohí majetní obyvatelia Bratislavy (vtedajšieho Prešporka), pokladali za svoju morálnu povinnosť podporovať nemajetných spoluobčanov. Aj z toho dôvodu venovali na tento účel finančné prostriedky vo forme fundácií, pričom uprednostňovali obdarované osoby narodené v Prešporku. Mnohí z nich boli bez potomkov, a venovaním svojho majetku na fundácie chceli zvečniť svoje meno. Fundácie boli zamerané na určitý okruh odkázaných, ako napríklad pre slepých ľudí, pre vdovy, chudobné nevesty, príbuzných zakladateľa, na nákup vianočných stromčekov pre chudobné deti, či chovancov lazaretu a pod. Väčšinu fundácií v období druhej polovice 19. storočia až po koniec prvej svetovej vojny spravoval magistrát, a preto aj písomnosti k nim boli uložené v mestskom archíve. Po vzniku Československej republiky, väčšina fundácií nezankla, ale pokračovala. Najneskôr v roku 1949 boli všetky fundácie zrušené, a ich majetok prevzal štát, resp. mesto, samospráva bez záväzkov.

Jestvovali ešte aj ďalšie fundácie, ktoré neboli spravované mestom, ale napríklad bratislavskou kapitulou. Spomeňme aj mnoho židovských dobročinných spolkov, resp. inštitúcií, ktoré boli spravované z rôznych fundácií založených židovskou náboženskou obcou. Napríklad: Chevra Kadischa, chlapčenský a dievčenský sirotinec, židovský starobinec, židovská ľudová kuchyňa a iné.

4.1 Terézia Brunswicková

1775 – 1861

Hornýak Mária uvádza, že Terézia Brunswick sa narodila 27. júla 1775 v Bratislave. V Dóme svätého Martina bola pokrstená a dostala meno Mária Terézia po kráľovnej – krstnej matke. Terézia bola vychovávaná v katolíckom duchu, na čo dohliadala jej matka. Otec ju skôr podporoval v rozvíjaní jej hudobného talentu a vzdelávaní jej duchovných schopností (hlavne cez diela antických autorov). Zabezpečil jej tak základy klasického vzdelania. Toto nasmerovalo Teréziu k láske k spravodlivosti, službe a obetavému životu (Hornýak, 1996). Brunswicková bývala v Bratislave na Rybnom námestí, v miestach, kde sa zvažuje Most SNP.

Michalička ju vo svojom článku nazval výnimočnou šľachticnou – významnou osobnosťou dejín slovenského školstva, kultúry a vzdelanosti. Autor v článku uvádza, že na svoju dobu bola veľmi vzdelaná, mala bohaté hudobné a literárne záujmy, a venovala sa aj prírodným vedám. V mladosti precestovala mnohé európske krajiny, kde si všímala aj obrazy nesmiernej biedy a chudoby. Úbohé postavenie detí robotníckej triedy v nej prehľbovalo sociálne cítenie, a utvrdzovalo ju vo filantropickom presvedčení pomáhať najmä pri výchove najmenších. V zahraničí navštívila viac ako dvesto rozličných výchovných ústavov. Zaoberala sa myšlienkou založiť dievčenský ústav aj v Uhorsku, kde sa mali vychovávať pestúnky. Rozhodujúcim bolo osobné stretnutie so známym švajčiarskym pedagógom Johannom Heinrichom Pestalozzim (1746 – 1827), ktorý sa už na začiatku 19. storočia snažil riešiť najboľavejšie prípady chudoby a sociálnej nespravodlivosti. Neskôr sa Terézia Brunswicková oboznámila s projektom anglického pedagóga Samuela Wilderpina a rozhodla sa pre podobný čin. Dňa 1. júla 1828 zriadila v dome svojej matky na Miko Gasse č. 8 v Budíne (dnes Budapešť) prvú detskú opatrovňu v Uhorsku, a nazvala ju Anjelskou záhradou (Michalička, 1999). Tarjanová zdôrazňuje, že to bola prvá opatrovňa na celom území monarchie, vrátane bývalého Československa. Jej zásluhou v roku 1829 vznikli aj ďalšie materské školy v Budíne a dve v Pešti. Na všetkých štyroch materských školách sa opatrovalo dohromady 550 detí (Tarjanová, In: Bartoušková et al., 1970).

Terézia Brunswicková vo svojom entuziazme a iniciatíve zakladania detských opatrovní neprestala. Vďaka nej vznikli predškolské zariadenia vo Viedni, v Mníchove a Augsburgu.

Slovenský bibliografický slovník uvádza, že bola „zakladateľkou prvej dievčenskej priemyselnej školy v Uhorsku a propagátorkou polytechnickej výchovy žien. Vydala výzvu na zakladanie materských škôl, informačné letáky a plagáty propagujúce materské školy, ako aj stanovky spolkov podporujúcich zakladanie materských škôl“ (Slovenský bibliografický slovník, 1986, s. 331).

Podľa Michaličku, sa 4. novembra 1829 začalo vyučovať v detskej opatrovni na Lazovnej ulici v Banskej Bystrici. Táto opatrovňa sa stala prvým predškolským zariadením na území Slovenska a patrí jej prvenstvo v dejinách pedagogiky na Slovensku. V roku 1830 iniciovala zriadenie detskej opatrovne v Bratislave, a v roku 1832 v Trnave (Michalička, 1999).

„Z jej popudu a nadšenia bol v Bratislave v roku 1830 založený Dobročinný spolok s podobným zameraním. Vo svojom rodnom meste roku 1832 Brunswicková podnietila širšiu agitáciu na založenie ďalších materských škôl“ (Tarjanová, In: Bartoušková et al., 1970).

V tejto súvislosti sa treba zmieniť aj o histórii zakladania prvých opatrovní v Bratislave, aj preto, že sa tu narodila Brunswick, zakladateľka a propagátorka výchovných ústavov pre deti. Prvá opatrovňa v Bratislave bola založená zásluhou Dobročinného ženského spolku 1. novembra

1830 vo vinohradníckom dome za Schöndorfskou bránou (na dnešnej Jozefskej ulici). O niekoľko mesiacov neskôr po založení prvej opatrovne vznikla druhá, vďaka zásluhe základy Dobročinného ženského spolku. Tretia opatrovňa bola otvorená 4. novembra 1872 a fungovala do roku 1945.

Myšlienky Brunswickovej našli pôdu aj u ortodoxnej a neologickej náboženskej obce, ktorá zakladala opatrovne pre deti chudobných židovských detí.

Podľa Tarjanovej, súčasne s vybudovaním robotníckej obytnej kolónie postavili v roku 1894 aj opatrovňu pre deti (spomenieme v súvislosti s ďalším filantropom – Jurajom Schulpem). V roku 1918 zaviedli v tejto opatrovni vyučovací jazyk slovenský, kým v ostatných opatrovniach sa vyučovalo ešte dlhšiu dobu zmiešané (Tarjanová, In: Bartoušková et al., 1970).

Brunswicková si kládla za úlohu sústrediť v opatrovniach deti od troch do šiestich rokov, najmä deti zamestnaných matiek. Tieto zariadenia mali deťom poskytnúť nevyhnutnú sociálnu a zdravotnú starostlivosť, dozor, a zároveň aj primerané vzdelanie. Na vlastnú výchovnú a vzdelávaciu prácu v opatrovniach, vyberala vynikajúcich spolupracovníkov - učiteľov Štefana Rokosa v Banskej Bystrici a Antona Rehlingera v Trnave. Rozbor výchovného úsilia týchto prvých učiteľov v detskej opatrovni vydáva neklamné svedectvo, ako hlboko zapôsobilo filantropické hnutie Pestalozziho na priekopníkov predškolskej výchovy na Slovensku. Títo chceli a vedeli skúbiť všetky zložky výchovy v jeden celok najmä preto, že pred ich duchovným zrakom defiloval ideál harmonického rozvoja osobnosti. O tomto svedčia aj cieľavedome koncipované letáky, použité pri zakladaní prvých verejných ústavov predškolskej výchovy na území Slovenska.

Mikles si myslí, že Brunswickovej filantropizmus je možné identifikovať predovšetkým s nerevolučným filantropizmom Pestalozziho. Svedčí o tom najmä Brunswickovej obdiv k Pestalozzimu, vyjadrený v jej memoároch „Polstoročie môjho života“, kde si s úctou pripomína prvé stretnutie s Pestalozzim v Yverdone, kde „...oheň lásky, ktorý vtedy prenikol Pestalozziho dušu, prelietol i na mňa“. Zároveň spomína na časté listy Pestalozziho a jeho panej, ktoré neskôr ochraňovala ako relikvie (Mikles, In: Bartoušková et al., 1970).

Po určitých skúsenostiach Brunswicková zmenila filozofiu. Detská opatrovňa nemala slúžiť týmto deťom na vzdelávanie, ale mala prihliadať na ich vek – dominovať mala hravá forma získavania predstáv o svete. V didaktike malo prevládať využitie názorných pomôcok. Týmto, sa detské opatrovne na Slovensku líšili od anglického vzoru, a položili tak základ chápania predškolských zariadení ako výchovných a sociálnych inštitúcií.

V Encyklopédii Slovenska sa spomína blízky vzťah Terézie Brunswickovej a nemeckého hudobného génia Ludviga van Beethovena, ktorý jej údajne venoval jednu z najkrajších sonát -

Sonátu Fis-dur, op.78 pre klavír z 1809. Beethoven býval častým hosťom Brunswickovej v Dolnej Krupej (Encyklopédia Slovenska, 1977).

Pri celkovom hodnotení predškolských pedagogických teórií je potrebné si uvedomiť, že dnešné názory sa zásadne odlišujú od koncepcie obsahu zakladateľov detských opatrovní. Cesta pre zakladanie opatrovní na Slovensku išla cez Budín, odtiaľ do Banskej Bystrice, Trnavy a Bratislavy. Rozvrh výchovy však nebol prebraný mechanicky, ale tvorivým spôsobom s prihliadnutím na didaktickú zásadu primeranosti.

Musíme oceniť význam pedagogických názorov Terézie Brunswickovej. Zakladala filantropické spolky, ktorých cieľom bolo finančne i pedagogicky podporovať a viesť založené detské opatrovne.

Horňáčková vo svojom článku zo stretnutí o Predškolskej výchove v Trnave a jej historických koreňoch poukazuje nato, že história predškolskej výchovy vďaka osobnosti Terézie Brunswickovej a učiteľa Antona Rehlingera, by si zaslúžili väčšiu pozornosť a docenenie. Pri príležitosti 170. výročia (v roku 2002) založenia Detskej opatrovne v Trnave na Haulíkovej ul., bola odhalená pamätná tabuľa, čím sa zviditeľnil aj jej odkaz (Horňáčková, 2002).

Tarjanová konštatuje, že z celkového obrazu o vzniku prvých opatrovní v Európe sa dá usúdiť, že na území Slovenska sa tieto filantropické ustanovizne zakladali takmer v tom istom čase, ako vo veľkých štátoch. Vo výchovnom procese sa všeobecne uplatňovali zásady, ktoré boli svojho času kvalifikované ako dobové a pokrokové (Tarjanová, In: Bartoušková et al., 1970).

Terézia Brunswicková zomrela 17. septembra 1861 v Budapešti. Podľa Márie Hornyak ju po smrti prirovnávali k Ištvánovi Széchényimu⁵ hovoriac, že „vo veľkom záhradníkovi národa a v anjelskej záhradníčke naraz vyhasli dve vodcovské hviezdy“. Obaja, aj keď inými cestami a inými prostriedkami, slúžili rovnakému cieľu: veci výchovy národa, založenej na morálke (Hornyak, 1996, s. 124).

4.2 Juraj Schulpe

1867 – 1936

Juraj Schulpe sa narodil v Novom Kneževaci. Do Bratislavy ho priviedlo štúdium na

⁵ Ištván Széchényi (1790 – 1860) - bohatý magnát, zakladateľ Maďarskej akadémie vied, humanista, prívrženec reforiem feudálnovlastníckych a poddanských vzťahov, zápalistý vlastenec, človek svetaskúsený a vzdelaný. Navrhoval oslobodiť ľud od feudálnych bremien a záväzkov, a dať mu právo vlastníť nehnuteľný majetok a zabezpečiť rovnosť pred zákonom. Presadzoval Anglicko ako model pre rozvoj Uhorska (Slovensko dejiny, 1971, str. 453).

Kráľovskej právnickej akadémii. Tu si otvoril advokátsku kanceláriu "chudobných" (ako jeho úrad časo nazvali), kde sa venoval štúdiu sociálnych pomerov. Vytvoril komplexný program reforiem, zameraný na robotníkov v priemysle. Neskôr do tohto programu zahrnul okrem zamestnancov iných odvetví, aj ich ženy a deti.

Sám o sebe napísal: „Od pätnástich rokov žijem doslova medzi robotníkmi. Denno-denne medzi nich chodím, vyhľadávam ich, študujem celý ich spôsob života i myslenia, ťažkosti i osudy a na základe takto pravidelne získaných skúseností môžem poukázať na javy, ktoré vyžadujú nápravu zo strany štátu, vlády a spoločnosti“ (Obuchová - Holčík, 2006, s. 203).

Dudeková konštatuje, že v 90. rokoch 19. storočia precestoval takmer celú Európu. Vo svojich knihách podrobne opísal sociálne a zdravotné problémy v jednotlivých krajinách. Sústredil sa na najvyhrotenejšie sociálne problémy doby - na postavenie robotníkov. Podľa poznatkov a skúseností získaných v zahraničí, sa rozhodol presadiť viaceré zmeny aj v Uhorsku. V Bratislave roku 1894 z vlastných prostriedkov založil kolóniu pre robotníkov, tzv. Schulpeho kolóniu. Nachádzala sa v priestore pri bývalom vonkajšom valovom opevnení mesta („šance“), na dnešnej Šancovej ulici. Tvorilo ju päť jednoposchodových domov s 35 bytmi. Jeho vzorový komplex bytov a jeho vystupovanie v prospech výstavby lacných bytov pre robotníkov, možno hodnotiť ako ojedinelú a reformnú snahu. V ďalšom dome kolónie bolo zriadené akési zdravotné stredisko, lekáreň, kúpeľňa i malé múzeum, kde vystavoval prírodné, vlastivedné a kultúrno-historické predmety z vlastnej zbierky. Bola tu aj knižnica, kde sa často konali prednášky (Dudeková, 1998, s. 140).

Súčasťou kolónie bola aj ovoda – škôlka, detská opatrovňa. V detskej opatrovni, s kapacitou 100 detí, sa poskytovala celodenná starostlivosť deťom predškolského veku. Celkový chod opatrovne financoval sám Schulpe. Obuchová, vychádzajúc z Hladíkovej názorov, dopĺňa, že z dôvodu veľkého záujmu bola opatrovňa v neskoršom období rozšírená a poštátnená (Hladíková, In: Obuchová, 1998). Na výstavbu štátnej základnej školy na Karpatskej ulici, ktorá slúžila obyvateľom kolónie, poskytol na jej výstavbu pozemok a sumu 6000 korún.

O postavenie malej robotníckej kolónie sa postaral Schulpe za veľmi kritickej situácie. Priliehavo ju vystihli miestne noviny Volkzeitung: "Nedostatok bytov vyháňa robotnícke rodiny do ulíc, stláča mnohohodné rodiny, zdravých i chorých trpiacich predovšetkým tuberkulózou. Bytová tieseň je nielen škandalózna, ale i hanbou pre druhé najväčšie mesto našej krajiny" (Ortvay, 2003).

Autorka Dudeková uvádza, že domy so záhradkami, detským ihriskom, dvorom s umelo vysadenou zeleňou, vytvárali uzavretý komplex, líšiaci sa od iných bežných druhov bývania nielen zariadením, ale i životným štýlom. Napriek tomu (podľa zachovalých prameňov) bolo nájomné v Schulpeho kolónii podstatne nižšie ako iné bývanie v Bratislave. Byty bez kanalizácie, splachovacích toaliet a vodovodu, boli o 20 – 30 % drahšie ako v Schulpeho kolónii. Pre zaujímavosť spomenieme, že v roku otvorenia kolónie (1894) bola výška nájomného od 70 do 80 forintov ročne, pričom v meste stál prenájom pivničnej alebo podkrovnej izby s kuchyňou 80 – 100 forintov. V rokoch 1901 – 1904 predstavovalo nájomné za byt v tejto kolónii 140 korún za jednoizbový byt, pričom inde v meste, (byt, ktorý sa z hľadiska hygieny nedal porovnať) bolo nájomné takmer dvojnásobné – 200 – 280 korún (Dudeková, 1998).

Schulpe po výstavbe kolónie pokračoval vo svojej dobročinnej práci. Postaral sa o kupovanie a roznášanie chleba a mlieka najbiednejším obyvateľom mesta, ale i knížiek pre chudobné deti. Okrem toho podal návrh na zriadenie sprostredkovateľne práce pre celé Horné Uhorsko s ústredím v Bratislave, ktorý však nikto nepodporil (Otrvay, 2003).

Schulpe mal veľký podiel aj na postavení budovy - Young Men Christian Association (YMCA). Po prvej svetovej vojne (za výhodných podmienok) venoval časť pozemku potrebného na stavbu objektu. Budova vznikla ako prvé európske sídlo americkej organizácie združujúcej mladých kresťanských mužov, práve vďaka jeho dobročinnosti.

Zaujímavé boli aj jeho reformy v oblasti zdravotníctva, riešenie problematiky alkoholizmu, reformy v kultúrnej a osvetovej činnosti či v oblasti starostlivosti o deti. Starostlivosť o deti chápal v širšom zmysle, a to od starostlivosti o matku s dieťaťom, výchovu detí v rodine i v škole. Starostlivosť o siroty a opustené deti až po ochranu pred zneužívaním detskej práce. Poštátnenie výchovy sirôt v Uhorsku pokladal za pozitívne opatrenie. Navrhoval zakladanie denných opatrovní pre deti predškolského a školského veku, takzvané detské domovy. Mali byť miestom, kde by deti zamestnaných rodičov trávili voľný čas pod dohľadom kvalifikovaných pedagógov v neskorých popoludňajších hodinách, teda v čase kedy boli detské opatrovne „ovody“ a základné školy mimo prevádzky.

V poslednej vôli Schulpe odkázal celý svoj majetok (v hodnote vyše milióna korún) mestu Bratislava s podmienkou, že mesto nechá postaviť vzdelávací ústav pre robotníkov. Slovenskej akadémii vied odkázal (vtedy úctyhodnú) sumu 120-tisíc korún.

Mimoriadne však bolo zameranie Schulpeho na robotníkov, na komplexnosť chápania tohto sociálneho problému, ako i jeho neúnavná sociálnodemokratická aktivita. Zaujal radikálnosťou niektorých názorov, a svojimi osobnými postojmi sa z radov šľachty viditeľne vydeľoval.

Najväčšie zásluhy v dejinách uhorskej sociálnej politiky však získal stavbou pokrokového a komfortne vybavenej robotníckej kolónie, ktorá bola prvým vzorovým modelom bývania pre robotníkov v Uhorsku, a pozitívne zasiahla do každodenného života robotníkov.

Juraj Schulpe si právom zaslúži titul „mecén robotníkov a sociálny reformátor“ na Slovensku. Na záver musíme konštatovať, že originalita jeho myslenia v jednotlivých reformách bola jedinečná, aj keď na mnohé reformy musel dozrieť čas a podmienky (vrátane tých politických).

Dudeková poukazuje na zaujímavý ľudský rozmer jeho osobnosti. Pri hodnotení Schulpeho života a práce, vidíme pozoruhodný prerod mladíka, pochádzajúceho zo šľachtického rodu, v moderného politika. Všetky svoje sily a prostriedky venoval na riešenie aktuálnych problémov spoločnosti, bez ohľadu na motívy, ktoré ho k tomu viedli a ktoré vyplývali z kresťanskej sociálnej etiky. Jeho činnosť a agitácia pomáhala meniť dobový pohľad na sociálne problémy nižších vrstiev spoločnosti (Dudeková, 1998).

Zmena politického režimu spôsobila, že literatúra (vrátane historiografie) Schulpemu nevenovala pozornosť. Nebol ani zaujímavou, ani vhodnou historickou postavou pre obdobie, keď smer historického výskumu ovplyvňovala komunistická strana. V dejinách Uhorska, Slovenska a Bratislavy však zanechal nezmazateľnú stopu.

4.3 Royko Andrej Samuel

1774 – 1840

SERUIT ARBORES QUA ALTERI SECULO PROSINT - „Zasadil stromy, ktoré druhému pokoleniu budú na osoh.“ Takto znel latinský nápis na náhrobku A. S. Royka podľa fotografie uverejnej v článku E. Grailich v 30. rokoch 20. storočia (Obuchová – Holčík, 2006, s. 180).

Títo autori ďalej uvádzajú, že Andrej Samuel Royko patril medzi najbohatších mešťanov v meste. Bol veľkým podporovateľom evanjelickej cirkvi augsburského vierovyznania v Bratislave, značný obnos venoval na stavbu chrámovej veže. Veľkú finančnú čiastku daroval aj na sociálno-zdravotné účely (Obuchová - Holčík, 2006). Podľa testamentu sa zo základiny mali podporovať: sirotinec, lazareť, robotáreň, evanjelická nemocnica, evanjelický cirkevný konvent a Roykonäum. Príjem z dvoch domov na Hlavnom námestí a na Schöndorfskej (dnes Obchodnej ulici), bol podľa testamentu po úmrtí jeho dvoch súrodencov určený na štipendiá štyrom evanjelickým študentom, študujúcim za kazateľa, učiteľa, lekárnik a stavbára, ako aj pre podporu dvoch katolíckych a dvoch evanjelických meštianskych vdov.

Obuchová čerpá z prameňov Bednaricsa a uvádza, že z roku 1840 pochádzala veľká a komplikovane spravovaná Roykova základina, ktorá mala pôvodne hodnotu 10 tisíc zlatých a dva mestské domy. Bola určená prevažne evanjelickým, ale i katolíckym sociálnym ústavom. Jedna z jej častí, spravovaná pod názvom Roykonäum, sa mala podľa Roykovho testamentu po dostatočnom storočnom zúročení použiť „v prospech ľudstva a na rozkvet mesta Bratislavy“. Celková hodnota základiny stúpila do roku 1903 na vyše 1,5 milióna korún. Jedna z ulíc Bratislavy niesla od roku 1879 meno Roykova (Bednarics, In: Obuchová, 2006, s.115). Aj v súčasnosti žije meno Royko v názve Royko pasáže v Bratislave, ktorá sa nachádza medzi Obchodnou a Jedlíkovou ulicou. Budovu postavili na mieste staršieho domu A. S. Royka práve s prostriedkov tohto fondu.

4.4 Rodina Kovátsova

Kovátsovci boli starou bratislavskou rodinou, ktorá sa zaslúžila o kultúrne a sociálne povznesenia mesta. Členovia tohto rodu svojimi aktivitami predstavovali filantropické hnutie v čistej podobe. Často na úkor obmedzovania vlastnej rodiny, ekonomického zázemia a voľného času (ináč sa filantropia robiť ani nedá) organizovali charitatívne akcie s cieľom pomáhať najbiednejším, ale aj povznášať spoločenský život v Bratislave a dávať mu humánny obraz moderného európskeho mesta.

4.4.1 MUDr. Juraj Kováts

1843 – 1907

Autori Obuchová – Holčík uvádzajú, že od 70. rokov 19. storočia pôsobil v Bratislave ako policajný mestský lekár. Obuchová uvádza, že bol priekopníkom vodoliečby a riaditeľom detskej nemocnice, ktorá vznikla ešte v roku 1857 z dobrovoľných príspevkov verejnosti. Kováts ju dobudoval a viedol 34 rokov (Obuchová – Holčík, 2006).

Bokesová – Uherová v Dejínach zdravotníctva na Slovensku pripisuje jeho nadšenému záujmu o potreby nemocnice, ako aj otcovskej starostlivosti vďaka za jej ďalší rozvoj. Vzhľadom na nedostatočné kapacitné priestory sa začala budovať detská nemocnica na terajšej Duklianskej ulici. Jej súčasťou bol aj oddelený pavilón pre detské prenosné choroby. Neskôr sa postavil osobitný pavilón pre pacientov so záškrtom. Nemocnica mala laboratória s najmodernejšími prístrojmi, a v tomto smere bola aj v celouhorskom meradle nemocnicou s najlepším vybavením. Vďaka tomu bol zaznamenaný zvyšujúci sa počet vyliečených pacientov a zníženie mortality.

Kováts sa zaslúžil o postavenie mestských parných kúpeľov a liečebného domu Grössling. Bol iniciátorom ľudových kuchýň pre bezdomovcov. Pričinil sa o založenie detských jasíel, zriadil zdravotnú poradňu pre deti v predškolskom veku. Z jeho iniciatívy vznikol zbor záchranárov a hasičov, ľudová kuchyňa pre robotníkov. Ako priekopník ochrany prírody podporoval rozvoj mestských parkov. Bol spoluzakladateľom viacerých dobročinných a kultúrnych organizácií. Svoju knižnicu a prírodopisnú zbierku daroval Bratislavskému lekársko-prírodovedeckému spolku (Bokesová – Uherová M., 1980).

V zámeroch Juraja Kovátsa pokračoval i jeho syn

4.4.2 MUDr. Ľudovít Kováts

1876 – 1968

Historička Obuchová uvádza, že od roku 1906 bol mestským úradným lekárom a verejným činiteľom, zakladateľom sociálnych zariadení pre chudobné deti a domova pre slobodné matky. Využíval aj činnosť na poli sociálneho a kultúrneho povznesenia bratislavských robotníkov (predovšetkým robotníckej mládeže), tým, že zakladal robotnícke vzdelávacie krúžky. Napomáhal výstavbe robotníckych kolónií v Trnávke a v Ružinove. Bol zakladateľom slovenskej časti Československého červeného kríža, ako aj Spolku na ochranu zvierat a vtákov (Obuchová, 2006).

4.5 Ferdinand Martinengo

1821 – 1895

Encyklopédia Slovenska uvádza, že Ferdinand Martinengo pochádzal zo starej talianskej rodiny. Bol to pedagóg, humanista, priekopník telesnej výchovy, športovec, záchranár, zakladateľ a prvý veliteľ bratislavského Dobrovoľného hasičského spolku.

V roku 1837 mu v Budapešti udelili diplom majstra šermu.

V roku 1844 odišiel z Viedne a usadil sa v Bratislave. V tom istom roku založil v Bratislave „Prvú telocvičnú a šermiarsku školu“. Súkromný ústav založil so súhlasom Bratislavskej mestskej rady. O jeho ďalšom pôsobení v šerme história mlčí až do roku 1888, kedy sa spomína ako čestný predseda „Bratislavského šermiarskeho spolku“. Prevažnú časť svojho života od polovice 19. storočia zasvätil spoločenskému rozvoju Bratislavy. Tu sa radil medzi priekopníkov telovýchovy. Spomenieme, že sa v roku 1844 podieľal na založení veslárskoho klubu.

V roku 1863 inicioval založenie telocvičného a hasičského spolku v Bratislave. Uhorské kráľovské miestodržiteľstvo ho však zamietlo. V roku 1867 prípravný výbor opäť predložil svoju žiadosť ministerstvu vnútra vo Viedni. Stanovy boli schválené, a spolok začal svoju činnosť. Dátum 15. 12. 1867 sa zvyčajne spomína ako deň vzniku najstaršieho Dobrovoľného hasičského zboru v Bratislave. Prvým veliteľom v hodnosti kapitána sa stal Ferdinand Martinengo. Pod vedením F. Martinenga nastúpili do oddielov dobrovoľní hasiči. Bratislavský hasičský spolok prvýkrát zasahoval pod vedením F. Martinenga pri požiari, ktorý vypukol U uhorskej kráľovnej pri Trnavskom mýte.

V prvej polovici 19. storočia nastala zmena v dovtedajšej organizácii požiarnej ochrany. Podľa cisárskeho patentu z roku 1857 stratili právo udeľovať licencie. Rok 1872 priniesol ich definitívny koniec. Požiarna ochrana sa preto začala stavať na spolkovom základe a realizátorom sa stal dobrovoľný hasičský zbor.

F. Martinengo sa vždy snažil dotiahnuť svoje idey do konca. Po veľkých námahách sa mu podarilo zaviesť povinný telocvik na bratislavských školách. V roku 1870 ho dokonca sám vyučoval na gymnáziu na Klariskej ul. V Bratislave zavádzal masovú telovýchovu ešte pred založením známeho Sokola v Čechách. Prostredníctvom spolku Humanitas, ktorého bol zakladateľom, podporoval chudobných študentov bez rozdielu vierovyznania.

Jeho všestrannú činnosť ocenil cisár František Jozef I. udelením viacerých vyznamenaní, napr. „Zlatým záslužným krížom“ a „Rytierskym rádom“.

Jeho odkaz prežíva dodnes – Slávia STU v Bratislave každoročne na počesť tohto filantropa usporadúva medzinárodný šermiarsky turnaj – Memoriál Ferdinanda Martinenga.

V duchu ideálov Ferdinanda Martinenga v Bratislave vzniklo v roku 1998 aj občianske združenie s názvom Spoločnosť Ferdinanda Martinenga (SFM). Cieľom združenia je záštita nad rozvojom umeleckých remesiel v kontexte európskeho a svetového remesla, pomoc zdravotne postihnutým, propagácia Slovenska a Bratislavy v zahraničí, podpora humánnosti požiarnictva a záchranárstva, ale i podpora športu (vrátane vrcholového). Hlavným zámerom tohto združenia je podpora aktivít, ktoré napomáhajú rozvíjať a dotvárať humanistické tradície európskeho kultúrneho dedičstva.

V súvislosti s F. Martinengom nás zaujal článok v Bratislavských novinách č. 12/2007: Schöner Náci, jedna z najtypickejších postavičiek Bratislavy 20. storočia, si želal byť pochovaný v Bratislave. Ignác Lamar, pravdepodobne pravé meno Schöner Náciho, sa zveril svojmu ošetrojúcemu lekárovi pri jednej z posledných návštev v liečebni v Lehniciach. Napriek popularite bol Schöner Náci veľmi chudobný. Nakazil sa tuberkulózou. Najprv ležal v Podunajských Biskupiciach, neskôr v Lehniciach, kde dožíval posledné chvíle svojho života. Po ťažkej chorobe

tu aj zomrel a tu bol aj pochovaný. Jeho vôľu, byť pochovaný v Bratislave, chce naplniť Spoločnosť Ferdinanda Martinenga. Jej snahou je jeho pozostatky previesť a uložiť ich na Ondrejskom cintoríne. Aj takéto sú odkazy tohto filantropa prostredníctvom svojich nástupcov.⁶

V bratislavskom šermiarskom klube po roku 1989 dochádza na Slovensku v TJ Žižka v dôsledku zmenenej hospodárskej situácie, k výraznej zmene v podpore Šermiarskeho oddielu. V roku 1998 prišiel majster športu Peter Kurhajec s ponukou nieť v názve oddielu meno Ferdinanda Martinenga. Vedenie BŠK ponuku akceptovalo, a v roku 1999 zaregistrovalo BŠK s názvom „Bratislavský šermiarsky klub Ferdinanda Martinenga“ na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky (Encyklopédia Slovenska, III. zväzok, 1979).

Myšlienky a skutky Martinenga výrazne ovplyvnili rozvoj spoločenského života nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách Európy.

4.6 Jozef Jiringer

1809 – 1862

Jiringer bol prešporským obchodníkom, ktorý sa v roku 1836 stal prešporským mešťanom. Ako verejný činiteľ a filantrop, mal významný podiel najmä na založení Prešporskej prvej sporiteľne. Bez tejto inštitúcie by si existenciu Prešporka nevedel predstaviť. V 19. bode svojho testamentu píše: „...pretože si Prešporok neviem predstaviť bez jediného zdroja života, Prešporskej sporiteľne, a prechovávam nádej, že jej výbor budú vždy tvoriť najstatočnejší občania, ktorí budú oduševnene pracovať pre verejné blaho, tak ako moji dnešní kolegovia...“ (Ortvej, 2003, s. 70). Práve z tohto dôvodu poručil v závete sporiteľni svojich dvadsať účasťín ako Jiringerov garančný fond. V testamente odkázal na založenie mestského polievkového spolku 10 000 korún, na podporu skrytej biedy základinu 20 000 korún, z ktorej sa malo vyplácať jednotlivcom alebo rodinám po dvadsať korún (Ortvej, 2003, s. 70).

Príklad svojho brata nasledovala Anna Flengerová, rod. Jiringerová. Založila nadáciu 20 000 korún pre miestnych mladíkov, ktorí sa pripravovali na obchodnícku dráhu. Vedela totiž, že jej brat, ktorý bol obchodník, skrýval náklonnosť k tomuto stavu. Okrem toho založila nadáciu 16 000 korún pre katolícky zaopatrovací ústav, nadáciu 2 000 korún na jednu posteľ v evanjelickej nemocnici, a napokon nadáciu 4 000 korún na vyškoľovanie slúžok. Posledná zo spomínaných nadácia sa spojila v roku 1989 s blumentálskou nadáciou Kataríny Schiffbeckovej – s Domovom

⁶ Bratislavské noviny č.12, 2007

služok. Na pamiatku a počesť za všetky tieto bohumilé základiny ho mesto Bratislava zvečnilo pomenovaním ulice – Jiringerova (dnešná Prídavkova ulica) (Ortvay, 2006).

4.6 Ignác Schreiber

1783-1896

Ortvay uvádza, že patril k mešťanostom židovského vierovyznania. Svoj majetok zanechal na dobročinné ciele. Ortvay o Schreiberovi uvádza: „Celý môj majetok, ktorý tvoria domy, peňažná hotovosť, cenné papiere, aktívne pohľadávky, zlato a iné hnutelnosti, má po mojej smrti spravovať podľa vlastnej mienky a uváženia ctihodný magistrát slobodného kráľovského mesta Prešporka pod označením Nadácia Ignáca Schreibera. Z čistých príjmov nech každoročne vypláca tieto legáty⁷: Správe 100 fl, mestským sudcom po 50 fl, evanjelickému starobincu a nemocnici 100 fl, všeobecnej nemocnici 200 fl, konventu alžbetínok 50 fl, ústavu hluchonemých 50 fl, miestnemu židovskému spolku Chewra-Kadischa 200 fl, miestnemu hlavnému rabínovi 100 fl, miestnym prísediacim rabinátu po 75 fl, židovskej nemocnici 100 fl.“ – Ostatné sú súkromné legáty. Na udržiavanie domov sa má zriadiť rezervný fond. Zvyšok mohla mestská rada a poslanecký zbor použiť na dobročinné ciele podľa vlastného múdreho uváženia (Ortvay, 2003, s. 82).

V našej práci spomíname osobnosti, ktorých život bol úzko spojený spoločným záujmom, miestom a víziou. Tieto osobnosti spájalo podobné sociálne zaradenie, názorový svet, ale i stupeň vzdelanosti. Odlišné konfesijné zaradenie nerozdeľovalo ich filantropické aktivity. Práve naopak, často zjednocovalo ich snaženie do podoby všeobecnej humánnosti.

⁷ Odkaz v závete, aby dedič vydal určitej osobe dajakú vec, alebo aby jej vyplatil určitú sumu (slovník, str. 550).

5. Tretí sektor (neziskové organizácie)

V rámci neziskových organizácií si zachovávajú nadácie v prvej ČSR status právnickej osoby. Správcami základín v Československej republike boli obce, okresy, fary, kapituly, verejné a vojenské úrady a ministerstvá. Súkromné rodinné nadácie boli v roku 1924 zrušené.

Dudeková ozrejmuje stav po druhej svetovej vojne na základe Bielikových informácií. Dozvedáme sa, že prostredníctvom Likvidačného strediska základín boli do roku 1954 zrušené všetky nadácie. Ich majetok bol poštátnený, prípadne predisponovaný následníckym združeniam Národného frontu (Bielik, In: Dudeková, 1964).

Typickou črtou organizácií tretieho sektora na Slovensku v minulosti bola viacfunkčnosť pretrvávajúca u niektorých typov až do polovice 20. storočia. Dedinské družstvo plnilo funkcie ekonomické, sociálne, výchovno-vzdelávacie i národno-politické, v medzivojnovom období aj zdravotnícko-rekreačné. Týmto špecifickým charakterom sa družstvá zaraďujú medzi najvýznamnejšie neziskové organizácie na území Slovenska do roku 1948.

Počas socializmu, boli filantropia i charita na Slovensku hlboko zatláčané a posudzované ako buržoázne prežitky, čo zanechalo aj stopy v spoločenskom vedomí. Samotný obsah nezištnosti a dobročinnosti bol celkovou spoločenskou situáciou devastovaný. Dôvera v takého aktivity klesla. V súčasnosti prebieha ťažký proces obnovy v dôveru k takémuto typu spoločenského správania.

Vzťah štátu a neziskového sektora sa menil vo vzťahu s politicko-spoločenskými zmenami. Uvoľnenie nastalo až po roku 1989. „Neštátne, neziskové a mimovládne organizácie sa na Slovensku plne rozvinuli až v podmienkach demokratického procesu po revolúcii 1989. Spoločenské organizácie, zoskupované do roku 1989 v Národnom fronte, mali okrem členských príspevkov jediný zdroj financovania svojej činnosti – dotáciu zo štátneho rozpočtu. Boli teda úplne závislé od politiky štátu. Občianska spoločnosť, ktorá sa vyznačuje presadzovaním svojich záujmov aj voči záujmom štátu, sa začala tvoriť od roku 1990. Niektoré organizácie sa postupne transformovali na modernejší typ neziskových organizácií, schopných prežiť aj v demokratických podmienkach. Vznikali však aj úplne nové mimovládne organizácie, ktoré obhajovali záujmy rôznych skupín obyvateľstva, bez ohľadu na ich politickú príslušnosť. Mnohé cirkevné organizácie vystúpili z ilegality a pracovali v prospech svojich členov a klientov verejne, bez obáv zo sankcií“ (Mydlíková et al., 2002, s.3).

Neziskové organizácie nie sú na Slovensku novým pojmom. Ich tradícia, ako sme už v úvodných kapitolách naznačili, má korene až kdesi v stredoveku.

To, čomu dnes hovoríme tretí sektor – charita, filantropia, spolková činnosť a dobrovoľníctvo – boli oddávna súčasťou našej histórie, ktorá dnes zaznamenáva svoju renesanciu. Stav tretieho sektora ako barometer odráža súčasné spoločenské dianie, odzrkadľuje mieru slobody spoločnosti, ale i predpoklady pre jej ďalšie fungovanie.

„Úlohou tretieho sektora je nájsť taký modus vivendi medzi ním a vládou, ktorý by zabezpečil dostatočnú právnu normu a finančnú podporu a zároveň by umožnil zachovať značný stupeň nezávislosti a autonómie“ (Ondrušek et al., 2000, s. 24).

Filantropia je správanie charakteristické altruistickými mravnými princípmi, ktoré sa na rozdiel od altruizmu zameriavajú všeobecnejšie, nielen na ľudí. V posledných rokoch badať aj u nás náznaky zo strany niektorých bohatších jedincov orientovať sa na charitu, dobročinnosť, snahu pomáhať, byť prospešný práve svojou ekonomickou silou. Napriek takmer zhodnému významu oboch pojmov treba upozorniť na podstatný rozdiel – dávanie v súvislosti s filantropiou sa zameriava skôr na pomoc vo forme rozvoja, na učenie ako si pomôcť, orientuje sa viac na vzdelávanie, kultúru, sociálne inovácie. Naopak, charitatívne dávanie označuje dávanie tým, ktorí sú v núdzi, čiže ich hlavným cieľom je zmiernenie nerovnosti.

Nezastupiteľnú úlohu na Slovensku zohrávajú aj komunitné nadácie, ktoré sú svojou podstatou založené na princípe podpory miestnymi firmami, jednotlivcami či samosprávami, a tým pokračujú v tradícii filantropie na Slovensku v modernom poňatí.

Získané prostriedky jednak prerozdeľujú na podporu rôznych aktivít občanov so spoločným menovateľom zvyšovania kvality života v danej komunite a jednak sa perspektívne snažia budovať základinu a tak vytvárať zdroje pre podporu občianskych aktivít.

„Napriek zvučným a všeobecne legendárnym menám zakladateľov veľkých nadácií (Ford, Kellog, Soros, Rockefeller, Hewlet, Turner, Gates) a predstave, že nadácie sú chrbtovou kosťou tretieho sektora, aj v USA tvorí grantová podpora z nadácií len 2,1% celkového príjmu tretieho sektora. V Nemecku a Francúzsku príjem od nadácií neprekračuje jedno percento“ (Salamon, In: Ondrušek et al., 2004, s. 128). Tak ako vo všetkých vyspelých krajinách pre finančné zázemie a ďalší rozvoj už nebudú kľúčové zahraničné nadácie. Bude nimi podpora od domácich subjektov, privátneho sektora, znovuoživené tradície individuálneho darčovstva, štátna podpora a samofinancovanie (tamtiež).

Ondrušek v Čítanke pre pokročilé neziskové organizácie poukazuje na fakt, že v poslednom období sa aj na Slovensku javia náznaky zo strany ekonomicky solventných jednotlivcov orientovať sa na charitu. Viacero významnejších známych osobností založilo

prevažne charitatívne nadácie (Dvorský, Christová). Vyskytli sa aj darcovia väčších súm. Staršia dáma z Bratislavy poskytla finančný dar mestu Bratislava vo výške 450 000.-Sk.

V poslednom období sme sa stali svedkami kampaní a zbierok, ktoré podporujú silné médiá a prinášajú úžitok i zdroje. Nadácia pre Deti Slovenska rozbehla kampaň – Hodina deťom, Liga proti rakovine, kampaň – Deň narcisov, Liga za duševné zdravie – Nezábudka, Únia nevidiacich a slabozrakých – Biela pastelka, ERKO - Dobrá novina, Dobrý anjel. Vnímate to ako pozitívny trend. Kampane zamerané na pomoc v zahraničí (napr. kampaň organizácie Človek v ohrození zameranej na pomoc pre Kosovo a Čechensko) sú v porovnaní s humanitárnymi kampaňami menej úspešné.

Na Slovensku súvisí s dávaním a darovaním aj celková atmosféra v spoločnosti a perspektíva životného plánovania. Ak sa podarí vyriešiť existujúce politické a sociálne napätie, zvýšiť silu ekonomiky a pozitívne determinovať smer sociálnej politiky, možno očakávať, že aj veľká, či malá filantropia zažijú v blízkej budúcnosti svoj rozkvet.

Záver

Filantropia na Slovensku tvorila, okrem krátkeho obdobia trvania socializmu, neoddeliteľnú súčasť všetkých spoločenských formácií. Jej vzniku predchádzalo väčšinou nejaké náboženské alebo spoločenské hnutie, ktoré jej dalo aj obsahovú základňu, aj keď konanie dobra nepotrebuje žiadne odôvodnenie.

V práci sme sa sústredili predovšetkým na konkrétne osobnosti filantropie na Slovensku, ktoré najvýraznejším spôsobom ovplyvnili jej fungovanie a často predstavovali zakladateľské osobnosti tejto ľudskej aktivity. Dokázali vytvoriť okolo seba natoľko prajné spoločenské prostredie, že z dnešného pohľadu sa nám zdá, akoby ich práca bola samozrejmom realizáciou ich predstáv a nie vyčerpávajúcim úsilím, hraničiacim s fanatizmom.

Filantropia na Slovensku neexistovala osamelo a odtrhnuto od okolitých krajín, preto sme v práci venovali kapitoly aj filantropii v Európe a najmä v USA, kde má dlhú a plodnú tradíciu, aj keď niekedy vychádza z iných podnetov, ako filantropia v Európe. Z tohto hľadiska bol pozoruhodný predovšetkým vplyv Rockefellerovej nadácie.

Podstatnú časť našej práce sme venovali osobnostiam, ktorých činnosť sa sústreďovala predovšetkým na Bratislavu, a to nielen z toho dôvodu, že tu žili a pracovali, ale aj preto, že tu existovalo relatívne veľké ekonomické zázemie, tvoriace vhodné podhubie pre vznik nadácií a spolkov s filantropickým zameraním. To neznamená, že na ostatnom území Slovenska tieto aktivity neboli – opak je pravdou. Ich opis by však prerástol zámer práce.

Jedným z našich zámerov bolo oživiť pojem filantropie najmä medzi mladými ľuďmi, poukázať na to, že pre spoločnosť je dobré a prirodzené pomáhať a obdarovávať. Mnohí však na takéto konanie potrebujú inšpiráciu.

Pri koncipovaní tejto teoretickej práce o filantropii sme sa stretli aj s problémami, ktoré vyplývajú z nedostatku pôvodnej literatúry a z nedostupnosti už publikovaných diel. Tieto sme zaplnili použitím prekladov cudzojazyčných zdrojov, ktoré sa tomuto obdobiu venovali. Filantropia ako taká nebýva často samostatne spracovávaná, preto sme jej obraz skladali ako mozaiku celku z útržkovitých informácií, roztrúsených v odbornej literatúre a tlači. Práca si z tohto dôvodu vyžadovala intenzívne a časovo náročné štúdium literatúry a iných dostupných dokumentov a historických prameňov s ich následným spracovaním.

S potešením však môžeme konštatovať, že filantropia na Slovensku začína zaberáť v živote spoločnosti adekvátne miesto. Vytvára tak priestor na darcovstvo, ktoré môže skutočne pomáhať tam, kde spoločnosť nemôže, nevie alebo nechce. Ak aj naša práca prispeje k rozširovaniu a naplneniu tohto priestoru, splnila svoj zámer.

Použitá literatúra:

Bartl, J. 1980. Úvod do dejepisu. UK Bratislava, 1980.

Bartoušková, M. a kol. 1970. Kapitoly z histórie materskéhoho školstva na Slovensku, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava, 1970.

Bednařík, A. - Bútora, M. 2003. Čítanka pre neziskové organizácie. Centrum prevencie a riešenia konfliktov, Bratislava, 2003.

Benyovský, K. 2001. Prechádzka starým Prešporkom, A.Marenčin. Vydavateľstvo PT, Bratislava, 2001.

Carnegie, D. 1997. Ako sa tešiť zo života a z práce. PRÍRODA, a.s., Bratislava, 1997.

Cmorej, J. - Gažo, M. 1991. Presburg, Poszony, Bratislava 1883 – 1919. Práca Bratislava, 1991.

Deyl, Z. 1985. Sociální vývoj Československa 1918 – 1938. Academia Praha, 1985.

Dudeková, G. 1998. Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti. SPACE – Centrum pre analýzu sociálnej politiky, Bratislava, 1998.

Dudeková, G. 2001. Juraj Schulpe a sociálna politika v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia. Doktorská dizertačná práca, FF UK, Katedra archivníctva a pomocných vied historických, Bratislava, 2001.

Encyklopédia Slovenska. I. zväzok, A-D, Encyklopedický ústav SAV, Bratislava 1977.

Encyklopédia Slovenska: Súhrn poznatkov z minulosti a prítomnosti Slovenska. I. zv. A – D, Bratislava, 1985.

Encyklopédia Slovenska. 1979. III. zväzok. Veda, vydavateľstvo SAV. Bratislava, 1979.

Encyklopédia Slovenska. 1978. Súhrn poznatkov z minulosti a prítomnosti Slovenska. V. zv. R – Š, Bratislava, 1978.

Falisová, A. 1999. Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období. Veda, SAV Bratislava, 1999.

Hartl, P. – Hartlová, H. 2000. Psychologický slovník, Vydavateľstvo Portál, s.r.o. Praha, 2000.

Historický zborník. 1955 - Archív mesta Bratislavy – sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava 1955.

Hornyak, Mária. 1996. Nőttön nő tiszta Tanulmányok Brunsvik Teréz emlékezetére Szerk. Martonvásár, 1996.

- Ilustrovaná encyklopédia ľudskej vzdelanosti. 2001. Reader's Digest Bratislava. 2001.
- Ivanová - Šalingová, M. a kol. 1979. Slovník cudzích slov A-Z . SPN. Bratislava. 1979.
- Kováčiková, D. 2000. Základné otázky dejín sociálnej práce. Žilinská univerzita, EDIS, 2000.
- Levická, J. 1999. Náčrt dejín sociálnej práce. Trnava, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, 1999.
- Matulayová, T. 2003. Dobrovoľnícka práca seniorov v sociálnych službách z aspektu andragogiky. Dizertačná práca, FF UK Bratislava, 2003.
- Mydlíková, E. a kolektív. 2002. Dobrovoľníctvo alebo „čo si počať s dobrovoľníkom“ na Slovensku. Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov, Bratislava, 2002.
- Mydlíková, E. 2006. Letom svetom do sociálnej práce v treťom sektore. Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov. Bratislava. 2006.
- Obuchová, V. – Holčík Š. 2006. Cintorín pri Kozej bráne, Albert Marenčin, Vydavateľstvo Perfekt, 2006.
- Ortvay, T. 2003. Ulice a námestia Bratislavy, A. Marenčin, Vydavateľstvo PT, Bratislava, 2003.
- Ondrušek, D. a kol. 2000. Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie. Centrum prevencie a riešenia konfliktov. Bratislava. 2000.
- Ottova všeobecná encyklopédia v dvoch zv. A - L. Nakladateľstvo Agentúra Cesty, s.r.o.. 2006.
- Příruční slovník naučný. 1962. I díl. A - F, Nakladatelství ČSAV. Praha. 1962.
- Slovenský bibliografický slovník. 1986. Kolektív autorov, I. zväzok, Matica Slovenská, Martin, 1986.
- Sociálna práca a jej kresťanské dimenzie. 2005. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, 2005.
- Sopušková, A. - Trebatický A.. 1996. Svätci bratislavských chrámov domov a námestí. Bratislavská informačná služba. Bratislava. 1996.
- Strieženec, Š. 1980. Slovník sociálneho pracovníka. SAPIENTA Bratislava, 1980.
- Špiesz, A. 2001. Bratislava v stredoveku. Vydavateľstvo Perfekt, Bratislava, 2001.
- Špiesz, A. 1987. Bratislava v 18. storočí, Tatran Bratislava, 1987.
- Tokárová, A. a kolektív. 2002. Sociálna práca a kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce, Prešov, 2002.

Časopisy:

Dudeková, G. Dobrodinci, mecenáši, fundátori. Historická revue č. 2.

Horňáčková, V. Predškolská výchova v Trnave a jej historické korene. Predškolská výchova č. 4, 200/2003.

Michalička, V. Výnimočná šľachtická Tereza Brunsvicková. Historická revue č. 9, 1999.

Niklíček, I. – Šimberská, R. Rockefellerova nadace a založení státního zdravotního ústavu republiky Československé. Dejiny věd a techniky, roč. 24, 1991, č. 3.

Bratislavské noviny č.12 , 2007.

Web stránky:

www.akn.ddt.sk/filantropia

www.knb.sk

www.partnerstva.sk

www.mv.gov.sk

www.civil.gov.sk/snarchiv

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

ZOZNAM OBRAZOVEJ PRÍLOHY

- Obrázok 1 - Kostol a kláštor Milosrdných bratov (z rokov 1692 – 1728)
- Obrázok 2 - Kostol sv. Ladislava s bývalou nemocnicou (z rokov 1828 – 1830)
- Obrázok 3 - Terézia Brunswicková (1775 – 1861)
- Obrázok 4 - Informačná tabuľa o stave ústavu pre starostlivosť o malé deti v slobodnej kráľovskej obci Bystrickej pre II. semester roku 1837. Obsahuje správu o náplni vyučovania a že sa vyučovalo v slovenskom jazyku.
- Obrázok 5 - Titulná strana letáka, použitého v roku 1829 v Banskej Bystrici z iniciatívy T. Brunswickovej, ako to vysvitá z jej prípisu pre magistrát mesta Banská Bystrica
- Obrázok 6 - Na Lazovnej ul. č. 13 jestvovala Detská opatrovňa od roku 1899. V pivničných priestoroch bol archív najstaršej Detskej opatrovne v Banskej Bystrici
- Obrázok 7 - Najstarší zachovaný trnavský rozvrh hodín v detskej opatrovni
- Obrázok 8 - Najstarší rozvrh hodín, rukopis sa obmieňa, preto sa v ňom predpoludním od 10. – 12. hod. prekrýva činnosť
- Obrázok 9 - Schulpeho kolónia
- Obrázok 10 - Schulpeho kolónia – výrez z mapy územia
- Obrázok 11 - Schulpeho kolónia na Šancovej ulici
- Obrázok 12 - Schulpeho kolónia – interiér robotníckeho bytu (po roku 1911)
- Obrázok 13 - Schulpeho kolónia – interiér bytu učiteľky (po roku 1911)
- Obrázok 14 - Náhrobok A. S. Royka (cintorín na Kozej bráne)
- Obrázok 15 - Nákras pôvodného domu A. S. Royka na Obchodnej ulici, dnes nový dom – Royko pasáž
- Obrázok 16 - MUDr. Juraj Kováts (1843 – 1907)
- Obrázok 17 - MUDr. Ľudovít Kováts (1876 – 1968)
- Obrázok 18 - Ferdinand Martinengo (1821 – 1895)
- Obrázok 19 – Náhrobok Ferdinanda Martinenga